

**18 mart 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklərə dair
referendumun müşahidəsinin nəticələrinə dair
YEKUN HESABAT**

Bakı - Aprel, 2009-cu il

MÜNDƏRİCAT

I. XÜLASƏ	3
II. Giriş	4
III. REFERENDUM ƏRƏFƏSİNDƏ SİYASİ MÜHİT	5
a) Siyasi proseslər.....	5
b) Referendumun təyin edilməsi	6
c) İnsan hüquqları və vətəndaş cəmiyyətinin vəziyyəti.....	6
d) Referndum aktına dair yerli və beynəlxalq müzakirələr.....	7
IV. HÜQUQİ MÜHİT	9
a) Seçki sistemi.....	9
b) Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi yönündə təşəbbüslər.....	9
V. SEÇKİ KOMİSSİYALARININ FƏALİYYƏTİ	10
a) Referendum gününə hazırlıq və ictimai məlumatlandırma.....	10
b) Referendum üzrə sənədlərin hazırlanması.....	11
c) Seçici siyahılarının vəziyyəti.....	11
d) Şikayətlər və müraciətlər.....	12
VI. REFERENDUM ÜZRƏ TƏŞVİQAT QRUPLARININ YARADILMASI	12
a) Təşəbbüs qruplarının yaradılması.....	12
b) İmza toplama prosesi.....	13
c) Təşəbbüs qruplarının qeydiyyatı.....	13
d) Qanun pozuntularına dair məlumatlar.....	13
VII. REFERENDUM ÜZRƏ TƏBLİĞAT KAMPANİYASI	15
a) Təşviqatın Kütləvi İnformasiya vasitələrində aparılması.....	15
b) Təşviqatın kütləvi ictimai görüşlər vasitəsi ilə aparılması.....	16
c) Referendumqabağı təşviqat prosesinə kənar müdaxilə, təzyiqlər və inzibati resurslardan istifadə.....	16
VIII. REFERENDUM GÜNÜ	18
1) Müşahidə metodologiyası və müşahidəçilərin yerləşdirilməsi.....	18
2) Referendum günü müşahidənin nəticələri.....	19
a) Seçki məntəqələrinin açılması və seçki məntəqələrinin təşkili.....	19
b) Səsvermə prosesi.....	19
c) Səslərin sayılması.....	21
d) Seçici fəallığı.....	22
e) Qanun pozuntuları üzrə məlumatlar.....	22
IX. RƏSMİ NƏTİCƏLƏR VƏ SEÇKİDƏN SONRA VƏZİYYƏT	24
a) Rəsmi nəticələr	24
b) Referendumdan sonra vəziyyət.....	25
c) Referendumdan sonra şikayətlər.....	25
d) Siyasi vəziyyət.....	26
X. NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSIYYƏLƏR	26
XI. ƏLAVƏLƏR	29
XII. ƏLAQƏ	34

I. XÜLASƏ

Seçki Monitoring və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) Azərbaycanca azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə, vətəndaş cəmiyyəti və demokratiyanın inkişafına çalışan müstəqil, tərəfsiz qeyri-hökumət təşkilatıdır. SMDT hesab edir ki, Azərbaycanda azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi ölkədə demokratik ənənələrin inkişafına, vətəndaşların rifahının yüksəlməsinə və insan hüquqlarının müdafiəsinə töhfə verəcək.

SMDT Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklərə dair referendum aktı barədə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin 24 dekabr 2008-ci ildə verilmiş rəyindən sonra referendum hazırlıq və referendumqabağı təşviqat prosesləri üzrə Uzunmüddətli müşahidəçiliyi həyata keçirib¹. Uzunmüddətli müşahidəçiliyi SMDT seçki komissiyalarında fərdi qaydada qeydiyyatdan keçmiş 63 nəfər müşahidəçi vasitəsilə 81 seçki dairəsi və milli səviyyədə uzunmüddətli müşahidə aparıb.

SMDT hesab edir ki, 18 mart 2009-cu ildə keçirilən referendumun nəticələri qiymətləndirilərkən, ümumxalq səsverməsinə təqdim olunan məsələlər barədə seçicilərin geniş məlumatlandırılması ilə bağlı vəziyyət, referendum qabağı siyasi mühit, qanunvericiliyin vəziyyəti, referendumda sərbəst iştirak, səsvermə və referendumun nəticələrinin hesablanması üzrə məsələlər ayrıca nəzərə alınmalıdır.

SMDT təəssüflə bildirir ki, 18 mart 2009-cu ildə keçirilən referendumu dövründə ölkədə söz və mətbuat və sərbəst toplaşmaq azadlığı, habelə seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və sərbəst siyasi fəaliyyət imkanlarının yaradılması sahəsində ciddi nailiyyətlər baş verməmiş, ümumxalq səsverməsi dövründə ictimai-siyasi mühit demokratik olmamışdır.

SMDT bildirir ki, Konstitusiyaya əlavələr və dəyişikliklər haqqında Referendum aktı əvvəlcədən ictimai ehtiyaclar öyrənilmədən Azərbaycan Respublikası parlamentinə təqdim edilmiş və bu sənəd parlamentdə qəbul edilərkən, yerli ictimai-siyasi təşkilatların, o cümlədən Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının rəyi nəzərə alınmamış, əksinə daha çox hakimiyyətdə olan siyasi qüvvənin maraqları gözlənilmişdir.

Eyni zamanda Azərbaycan xalqının iradəsinin ifadə edilməsi üçün referendumun keçirildiyi dövrdə - Konstitusiyasına təklif edilən əlavə və dəyişikliklər ilə bağlı fəal ictimai-siyasi müzakirələr və seçicilərin geniş ictimai məlumatlandırılması baş verməyib. Buna rəvac verən əsas səbəblərə ölkədə sərbəst toplaşmaq azadlığı, söz və mətbuat azadlığı ilə bağlı çatışmazlıqlar, habelə referendumqabağı təşviqat müddətinin (28 gün) ictimai məlumatlandırma üçün yetərli olmaması daxildir.

SMDT narahatlıqla qeyd edir ki, həm referendum hazırlıq, həm də referendumqabağı təşviqat dövründə əvvəlki seçkilərdə müşahidə olunmuş qanun pozuntuları - inzibati resurslardan istifadə, təşviqat materiallarının məhv edilməsi və siyasi fəallara təzyiqlər qeydə alınıb.

Referendum günü SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər seçki məntəqələrinin təşkili ilə bağlı texniki hazırlığın yüksək səviyyədə olduğunu və seçki məntəqələrinin əsasən qanunun tələblərinə uyğun qurulduğunu müəyyən ediblər. Ancaq səsvermə prosesi zamanı müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin əksəriyyətində ciddi qanun pozuntularının baş verdiyi qeydə alınıb. Bu qanun pozuntularına bir şəxs bir-neçə dəfə səs verməsi, seçicilərin qrup halında məntəqəyə gətirilməsi, adı seçici siyahısında olmayan insanların səsvermədə iştirakı və seçki bülletenlərinin topa halında qutulara atılması daxildir.

SMDT müşahidəçilərin olduğu seçki məntəqələrinin 27 faizində referendum üzrə səsvermənin nəticələrinin protokollarda dəqiq əks olunmadığını qeydə alıblar. Səsvermənin nəticələri hesablandıqdan sonra isə müşahidəçilərin olduğu seçki məntəqələrinin 25 faizində protokolların

¹SMDT-nin Uzunmüddətli müşahidəçilik üzrə Birinci Aralıq hesabatı 12 fevral 2009-cu ildə, İkinci Aralıq Hesabat isə 16 mart 2009-cu ildə açıqlanıb. Hər 2 sənədi SMDT-yə müraciət etməklə əldə etmək olar.

surəti seçki məntəqələrinin qarşısında asılmayıb. Eyni zamanda müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 20, 8 faizində müşahidəçilərə protokolların surəti verilməyib.

SMDT referendum günü milli seçici fəallığına dair rəsmi məlumatların süni olaraq şişirdildiyini və seçici fəallığının bir şəxsin bir-neçə dəfə səs verməsi, adı seçici siyahısında olmayan insanların səsvermədə iştirakı və seçki bülletenlərinin topa halında qutulara atılması kimi qanun pozuntuları nəticəsində yaradıldığını bildirir.

SMDT qeyd edir ki, referendum günü seçki hüquqlarının pozulması ilə bağlı referendum üzrə təşviqat qrupları və müstəqil müşahidəçilərin DSK və MSK-ya təqdim olunan şikayətləri təmin edilməyib. Bununla yanaşı 18 mart 2009-cu il Referendumu Azərbaycanda milli bayram – Novruz günlərinə təsadüf etmiş və referendumdan sonra şikayətlərin verilməsi üçün 3 günlük müddətdə əksər DSK-ın fəaliyyət göstərməmişlər. Nəticədə isə seçki hüquqları pozulan seçicilərin müvafiq komissiyalara pozulmuş hüquqlarının bərpası ilə əlaqədar müraciət etmək imkanlarını məhdudlaşdırıb.

SMDT hesab edir ki, 18 mart 2009-cu ildə keçirilmiş Referendum Aktı ictimaiyyətin rəyi nəzərə alınmadan qəbul olunmuş, Referenduma çıxarılan məsələlər üzrə ictimai ehtiyaclar öyrənilməmiş və referendumda çıxarılan maddələr barədə seçicilərin ətraflı məlumatlandırılması baş verməmişdir. Eyni zamanda 18 mart 2009-cu il referendumun bütün mərhələləri üzrə ciddi qanun pozuntuları baş verib və bu proses azad, ədalətli və demokratik hesab edilə bilməz.

SMDT 18 mart 2009-cu il Referendumun nəticəsində ölkədə yaranmış gərgin siyasi münasibətlərin aradan qaldırılması üçün siyasi hakimiyyətin qarşı duran siyasi tərəflər arasında etimad yaradan ciddi tədbirlər həyata keçirməsini zəruri sayır. Bu tədbirlər isə Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi və demokratikləşdirilməsi istiqamətində yerli və beynəlxalq təşkilatların hüquqi təşəbbüslərinin dəstəklənməsi və vətəndaş-dövlət dialoqunun yaradılması yönündə səylərlə müşayiət olunmalıdır.

II.GİRİŞ

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) Azərbaycanda azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi, vətəndaş cəmiyyəti və demokratiyanın inkişafı sahəsində fəaliyyət göstərən tərəfsiz qeyri-hökumət təşkilatıdır. SMDT-ni qeydiyyatı ləğv edilmiş Seçki Monitorinq Mərkəzinin (SMM) təsisçiləri və üzvləri 1 dekabr 2008-ci ildə yenidən təsis ediblər. Qeyd edək ki, 14 may 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin qanunsuz iddiası əsasında Xətai rayon Məhkəməsi SMM-in qeydiyyatını ləğv edib.

SMDT-in təsisçiləri və üzvləri 2001-2008-ci illərdə SMM nəzdində əlavə və təkrar parlament seçkilərinin, referendum, prezident, bələdiyyə və parlament seçkilərinin müşahidəsi üzrə proqramlarda iştirak ediblər. Bununla yanaşı, SMDT üzvləri Seçkilərin Monitorinqi Təşkilatlarının Avropa Şəbəkəsinin (ENEMO) və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun Müşahidə Missiyaları tərkibində Albaniya, Belarus, Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstan, Qırğızıstan və Qazaxıstanda keçirilən prezident, parlament seçkiləri və referendumu müşahidə ediblər.

SMDT Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklərə dair Referendum Aktı barədə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 24 dekabr 2008-ci ildə verilmiş Rəyindən sonra referendumda hazırlıq və referendumqabağı təşviqat prosesləri üzrə Uzunmüddətli müşahidəçiliyi həyata keçirib. SMDT uzunmüddətli müşahidəni ölkənin 125 seçki dairəsindən 81-də fərdi qaydada qeydiyyatdan keçmiş 64 nəfər uzunmüddətli müşahidəçi vasitəsilə həyata keçirib. Uzunmüddətli müşahidə 2008-ci ilin dekabr ayından 2009-cu ilin martın 17-dək aparılıb. Həmin dövrdə aparılan müşahidələrin nəticələrinə dair 2 dəfə Aralıq hesabat hazırlanıb.²

Referenduma çıxarılan Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması yönündə SMDT ölkənin 6 bölgəsində Vətəndaş Forumları təşkil edib. Bu

² Bu hesabatları SMDT-yə müraciət etməklə əldə etmək olar

tədbirlərdə seçicilərin Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərə dair Referendum Aktı barədə hüquqi-texniki qaydada maariflənməsinə yardım edilib.

Referendum günü monitorinqə hazırlıqla bağlı ölkə üzrə 1148 nəfərə hüquqi-texniki yardım göstərilərək, onların Mərkəzi və Dairə Seçki Komissiyalarında müşahidəçi kimi qeydiyyatına kömək edilib. Qeydiyyatdan keçmiş müşahidəçilərə ölkə üzrə 54 təlim keçirilib və onlardan 863 nəfər seçki günü qısamüddətli müşahidəçi olub.

Müşahidəçilərin əksəriyyəti dairə seçki komissiyalarında, 611 nəfərdən artıq müşahidəçi isə Mərkəzi Seçki Komissiyasında fərdi təşəbbüsü əsasında akkreditə olunub

SMDT referendum gününə hazırlıqla bağlı 531 seçki məntəqəsində müşahidəçilik etmək üçün 1148 Azərbaycan vətəndaşına təlim keçiblər. Referendum günü təlim keçmiş müşahidəçilərdən 983 nəfəri 116 seçki dairəsi üzrə 511 seçki məntəqəsində müşahidəyə cəlb olunub.

Müşahidəçilər referendum günü qaydaları, müşahidəçilik funksiyaları və bitərəf müşahidəçilik barədə məlumatlanıblar. Müşahidəçilər referendum günü qaydalarına dair Yaddaş vərəqələri, Müşahidə qaydalarına dair toplular, müşahidə üzrə anketlər və təlimatlarla təmin ediliblər. Müşahidəçilərin əksəriyyəti dairə seçki komissiyalarında, 600 nəfərdən artıq müşahidəçi isə Mərkəzi Seçki Komissiyasında fərdi təşəbbüsü əsasında (Seçki Məcəlləsi: 40.4 və 40.5-ci maddələr) akkreditə olunublar.

Referendum günündən sonra müşahidəçilərin verdiyi məlumatlar onların təqdim etdiyi Müşahidə Anketləri, Hüquq pozuntusu üzrə Akt Formaları və seçki məntəqəsində səsvermənin nəticələrinə dair protokollarla tutuşdurularaq dəqiqləşdirilib.

SMDT mütəxəssisləri bu hesabatda 116 seçki dairəsi üzrə təsadüfi seçilmiş 471 seçki məntəqəsi üzrə daxil olmuş 493 nüsxə müşahidə anketi, qanun pozuntularına dair 705 nüsxə akt və 305 seçki məntəqəsindən olan yekun protokol əsasında referendum günü 3 mərhələnin – seçki məntəqəsinin təşkili və açılması, səsvermə, səslərin sayılması proseslərini və seçici fəallığını təhlil edib (bəzi müşahidə sənədləri mükəmməl tərtib olunmadığı üçün istifadə olunmayıb) .

18 mart 2009-cu il Referendumu ilə bağlı SMDT 8 nəfər işçi heyət, 7 nəfər bölgə nümayəndəsi, 64 nəfər seçki dairəsi koordinatoru və 863 nəfər müşahidəçi vasitəsilə seçkiqabağı və seçki günü monitorinqi həyata keçirib.

Qeyd edək ki, SMDT 18 mart 2009-cu ildə keçiriləcək referendumla bağlı yerli müşahidəçilərin hazırlanması və ictimai məlumatlandırma proqramlarını ölkədə fəaliyyət göstərən vətəndaş qrupları və QHT-lər ilə əməkdaşlıq şəraitində ATƏT-in Bakı ofisi, Böyük Britaniya səfirliyi və Demokratiyanı Milli Himayə Fondunun maddi-texniki dəstəyi ilə həyata keçirib.

III. REFERENDUM ƏRƏFƏSİNDƏ SİYASİ MÜHİT

18 mart 2009-cu ildə keçirilən referendum ərəfəsində siyasi şərait ölkədə son illər keçirilən seçkilər, xüsusən də 2005-ci il parlament seçkilərindən sonra dərinləşən siyasi böhranla müşayiət olunub. Qeyd edək ki, referendum 15 oktyabr 2008-ci il prezident seçkisinin nəticələri müzakirə olunan dövrə təsadüf etdiyindən Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər siyasi münasibətləri gərginləşməsinə təkan verdi. Referendum ərəfəsində həmçinin insan hüquqları və demokratiyanın müdafiəsi sahəsində mövcud çatışmazlıqların - söz və mətbuat, sərbəst toplaşmaq və birləşmək azadlığı ilə bağlı problemlərin həlli yönündə ciddi tədbirlər görülmədi.

a) Siyasi proseslər

18 mart 2009-cu ildə keçirilən referendum sonuncu prezident seçkisindən 2 ay sonra təyin edildi. Qeyd edək ki, 15 oktyabr 2008-ci ildə Azərbaycanda keçirilən prezident seçkisini müşahidə etmiş yerli və beynəlxalq müşahidəçilərin rəylərinə³ əsasən, bu seçki azad və demokratik şəraitdə baş tutmayaraq, rəqabətsiz keçirilib. Məsələn, 15 oktyabr 2008-ci il prezident seçkisindən bir neçə ay öncə müxalifətdə olan “Azadlıq” siyasi partiyalar bloku (Liberal, Xalq Cəbhəsi və Vətəndaş və İnkişafı partiyaları) seçkilərdə iştirak etməyəcəyini bəyan edib. Eyni zamanda Seçki Məcəlləsinə və

³ 15 oktyabr 2008-ci il prezident seçkisi barədə SMDT-nin (<http://electiondog.net/doc.php?lang=eng&docid=3683>) və ATƏT/DİHB (http://www.osce.org/odihr-elections/item_12_32818.html) rəyləri bu təşkilatların Yekun hesabatlarında təqdim edilib.

“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanuna edilən dəyişiklikləri qeyri-demokratik hesab edərək, bir neçə siyasi partiya – Müsavat, Milli İstiqlal və Demokrat partiyaları, habelə Azərbaycan Naminə İctimai Forumun rəhbəri Eldar Namazov son prezident seçkisində iştirak etməyiblər.

SMDT-nin prezident seçkisinin bütün mərhələləri, o cümlədən seçkiqabağı təşviqat və seçki günü səsvermənin nəticələri üzrə monitorinqinin nəticələri göstərdi ki, bu seçki rəqabətsiz və alternativsizlik şəraitində baş verərək, Azərbaycan xalqının həqiqi iradəsini ifadə edən seçki olmayıb.

15 oktyabr 2008-ci il prezident seçkisindən sonra qarşı duran siyasi tərəflər arasında bu seçki dövründə daha da artmış gərgin siyasi münasibətlərin yumşalması, habelə ölkədə vətəndaş-dövlət dialoqunun yaranması yönündə hakimiyyət səylər nümayiş etdirmədi. Eyni zamanda nüfuzlu yerli və beynəlxalq təşkilatların seçki sistemindəki çatışmazlıqların aradan qaldırılması yolunda tövsiyələri - seçki komissiyalarının siyasi partiyaların bərabər təmsilçiliyi əsasında formalaşması, seçici hüquqlarını pozan qərarlardan şikayətlərin verilməsi və şikayətlərə baxılması qaydalarının təkmilləşdirilməsi və digər təkliflərin nəzərə alınması yönündə hakimiyyət siyasi iradə nümayiş etdirmədi. Bununla da son illər seçki sisteminin ədalətliliyinə qarşı artan inamsızlıq və etimadsızlığın aradan qaldırılması yönündə cəhdlər edilmədən, habelə milli seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi yönündə müzakirələr aparılmadan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklərə dair Referendum Aktı layihəsi hakim Yeni Azərbaycan partiyası tərəfindən ictimaiyyətə təqdim edildi.

b) Referendumun təyin edilməsi

16 dekabr 2008-ci ildə iqtidarda olan Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı layihəsini Milli Məclisə təqdim etdi. Layihə 18 dekabr 2008-ci ildə Milli Məclisin Hüquq Siyasəti və Dövlət Quruculuğu Məsələləri və İnsan Hüquqları Daimi Komissiyalarının birgə iclasında müzakirə olundu. Həmin gün Milli Məclisin iclasında səsə qoyularaq, Rəy verilməsi üçün Konstitusiya Məhkəməsinə göndərildi. 24 dekabr 2008-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı layihəsinə müsbət rəy verdi. Konstitusiya Məhkəməsinin Rəyi elan edildikdən sonra - 26 dekabr 2008-ci ildə parlament referendumun vaxtını 18 mart 2009-cu ilə təyin etdi.

Qeyd edək ki, YAP-ın təqdim etdiyi Referendum Aktı layihəsi ölkənin hüquqi-siyasi sistemi ilə bağlı ciddi dəyişiklikləri nəzərdə tutsa da, bu layihə parlamentə təqdim olunmazdan öncə geniş ictimai-siyasi müzakirələr keçirilmədi və ictimaiyyətin rəyi ətraflı öyrənilmədi. Eyni zamanda Referendum Aktı layihəsinin irəli sürülməsi zərurəti və buna ictimai ehtiyaclar barədə əsaslandırılmış izahat verilmədi. Bu layihə barədə siyasi proqramı nə 2005-ci ilin parlament, nə də 2008-ci ilin prezident seçkilərində YAP-ın namizədləri təqdim etməyiblər. Bununla da Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı YAP-ın təşəbbüsləri gözlənilmədən, ictimai rəy öyrənilmədən və ictimai etimad qazanmadan parlamentə təqdim edildi.

Nüfuzlu QHT-lər və siyasi partiyalar Konstitusiyaya təklif edilən əksər əlavə və dəyişikliklərin texniki xarakterli olduğunu, bəzi müddələrin isə ölkədə insan hüquq və azadlıqların məhdudlaşdıracağını bildirdilər. Referendum Aktında daha çox müzakirə olunan məsələ Konstitusiyanın 101.5-ci maddəsinin ləğvinin nəzərdə tutulmasıdır. Həmin müddəyə görə ***“heç kəs iki dəfədən artıq təkrarən Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçilə bilməz”***. Ancaq təklif edilən yeni redaksiyada bu maddənin ləğvi, əvəzində isə aşağıdakı müddəə təklif edilib: ***“Müharibə şəraitində hərbi əməliyyatların aparılması Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin keçirilməsini mümkün etmədikdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyət müddəti hərbi əməliyyatların sonunadək uzadılır. Bu barədə qərar seçkilərin (referendumun) keçirilməsini təmin edən dövlət orqanının müraciətinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilir”***.

c) İnsan hüquqları və vətəndaş cəmiyyətinin vəziyyəti

Referendum ərəfəsində yerli hüquq müdafiə təşkilatlarının siyasi məhbus hesab etdiyi “Yeni Fikir” Gənclər Hərəkatının sədri Ruslan Bəşirli, keçmiş nazirlər – Fərhad Əliyev və Əli İnsanov, “Gündəlik

Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru Eynulla Fətullayev, “Azadlıq” qəzetinin baş redaktoru Qənimət Zahid və həmin qəzetin yazarı Sakit Zahidovun azad olunması söyləri uğursuz olub.

17 mart 2009 cu ildə millət vəkili, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın qanunvericilik təşəbbüsü ilə parlamentə təqdim etdiyi “Novruz bayramı münasibəti ilə Amnistiya elan edilməsi haqqında” qanun layihəsi Milli Məclisdə qəbul edilib. Ölkədə 9 min nəfər məhbusa amnistiyanı nəzərdə tutan bu qanun təəssüf ki, satirik-yazar Mirzə Sakit istisna olmaqla, siyasi məhbus hesab edilən şəxslərə aid edilməyib. Qeyd edək ki, 25 mart 2009-cu ildə Azərbaycanda siyasi məhbus probleminin mövcudluğunu nəzərə alan Avropa Şurası Parlament Assambleyası almaniyalı deputat Kristof Ştrasseri Azərbaycanda siyasi məhbuslar üzrə bu qurumun məruzəçisi təyin edib.

Referendum ərəfəsində nüfuzlu hüquq müdafiəçisi, Sülh və Demokratiya İnstitutunun rəhbəri Leyla Yunusa qarşı Daxili İşlər Naziri Ramil Usubov məhkəmə iddiası qaldırıb. R.Usubov hüquq müdafiəçisinin 3 dekabr 2008-ci ildə “day.az” internet portalına verdiyi müsahibədə Daxili İşlər Nazirliyinə böhtan atdığını və **"polisın işgüzar nüfuzuna xələl gətirdiyini"** bildirib. Nazir bu müsahibə ilə bağlı L.Yunusun təkzib verməsini, nazirlikdən üzr istəməsini və mənəvi zərərin əvəzində 100 min manat cərimə ödəməsini tələb edib. 2 mart 2009-cu ildə həmin iddia üzrə məhkəmə baxışı keçirilib, R. Usubov L.Yunusa qarşı qaldırdığı iddianı geri götürüb və tərəflər arasında barışıq elan edilib.

Referendum ərəfəsində - 1 yanvar 2009-cu ildən etibarən xarici radiostansiyaların (“Azadlıq, “Amerikanın səsi” və BBC) Azərbaycanın milli tezliklərində efir yayımı ləğv edilib.

Fevralın 20-də Reportyorların Azadlıq və Təhlükəsizlik İnstitutunun (RATİ) əməkdaşı, araşdırmaçı jurnalisti İdrak Abbasov Naxçıvanda referenduma hazırlıq prosesinə dair reportaj hazırlayarkən Naxçıvan Muxtar Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə aparılıb. İ. Abbasov ona qarşı psixoloji təzyiqlər edildiyini, habelə Naxçıvandakı əlaqələri barədə sorğu-sual olunduğunu bildirib. Jurnalistdən təcili olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisini tərk etmək tələb olunub. Təzyiqlərlə əlaqədar olaraq onun səhhəti pisləşib. Bakıya qayıtdıqdan sonra İ.Abbasov Respublika Klinik Xəstəxanasının kardiologiya şöbəsinə yerləşdirilib.

6 mart 2009-cu il tarixində Milli Məclis “Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında” qanununa bəzi əlavələr edib. Qanuna edilən yeni əlavələrə görə, baş redaktor vəzifəsini tutan şəxs üçün müəyyən olunmuş təhsil və vətəndaşlıq senzinin tələbləri pozularsa, habelə dövrü mətbu nəşrlərin nüsxələri 10 gün ərzində təsisçiyə, dövlət arxivinə, Milli Kitabxanaya, Kitab Palatasına, Azərbaycan Mətbuat Şurasına, habelə dövlət orqanlarının kitabxanalarına göndərməzsə həmin mətbu nəşr 2 ay müddətinə qapadıla bilər. Bu əlavələr Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin fəaliyyətinə məhdudiyətlər yaratmaqla yanaşı, ifadə azadlığının kobud surətdə pozulması hesab edilə bilər.

Müsavat Partiyası Gənclər Təşkilatı üzvlərinin xarici radioların (“Azadlıq, “Amerikanın səsi” və BBC) Azərbaycanın milli tezliklərində efir yayımının ləğv edilməsinə etiraz əlaməti olaraq 9 və 21 yanvar 2009-cu ildə keçirdikləri etiraz aksiyalarına polis imkan verməyərək, aksiyanın qarşısını alıb. Aksiya zamanı 9 nəfər polis bölməsinə aparılıb və onlardan izahat alındıqdan sonra sərbəst buraxılıblar.

Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyasının Gənclər Təşkilatı Azərbaycan dövlətçiliyinə zidd olan və ölkə ziyalılarını təhqir edən İran İslam Respublikasının “Səhər” kanalına etiraz əlaməti olaraq fevral ayının 17-də İranın Azərbaycandakı səfirliyi qarşısında piket keçirməklə bağlı Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinə müraciət edib. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti piketin keçirməsinə icazə verməyib. İcra hakimiyyəti VHP-yə “mövqelərini sivil qaydada ifadə etməyi” tövsiyə edib.

d) Referendum Aktına dair yerli və beynəlxalq müzakirələr

Referendum elan edildikdən sonra bir sıra yerli və beynəlxalq təşkilatlar Konstitusiyaya əlavə və və dəyişikliklər barədə referendum aktı layihəsinə münasibət bildirdilər.

25 dekabr 2008-ci ildə SMDT Referendum aktı layihəsinə rəy⁴ verərək, Konstitusiyaya təklif edilən əlavə və dəyişikliklərin əsasən texniki xarakterli olduğunu və texniki xarakterli dəyişikliklərin qəbulu üçün referendum keçirməyə zərurət olmadığını bildirib. Rəydə həmçinin bildirilib ki, Konstitusiyaya təklif edilən bir sıra hüquqi-siyasi xarakterli dəyişikliklər konstitusion islahat və ya təkmilləşmə məqsədi daşımır. Sənəddə bəzi müddəalar, xüsusən də prezidentin 2 dəfədən artıq seçilməsinə məhdudiyyət nəzərdə tutan maddənin ləğvi demokratik inkişafdan geri çəkilmə hesab edilib.

SMDT həmçinin rəyində qeyd edib ki, eyni şəxsin iki dəfədən artıq prezident seçilməsini əngəlləyən müddəa Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında mərkəzi icra hakimiyyətinin mütləq siyasi hakimiyyətə çevrilməsinə qarşı mühüm hüquqi məhdudiyyət kimi mövcuddur. Ancaq bu müddəanın Konstitusiyadan çıxarılması baş verərsə, vətəndaşların qarşı duran siyasi qüvvələr arasında alternativ seçim imkanları məhdudlaşa, habelə ölkədə siyasi qüvvələrin yalnız bir şəxsin ətrafında təmərküzləşməsi və siyasi hegemonluğun yaranmasına rəvac verə bilər. Bu müddəanın ləğvi ölkədə azad və ədalətli seçkilərin keçiriləcəyinə olan inamı zəiflədə, seçkilər zamanı qeyri-bərabər rəqabətə şərait yaratmaqla yanaşı, vətəndaşların seçkilərdə passivliyini daha da artırmağa bilər.

29 yanvar 2009-cu ildə referendumla bağlı Avropa Şurası Parlament Assambleyası Monitoring Komitəsində müzakirələr aparılıb və komitə Avropa Şurası Venesiya Komissiyasına “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı layihəsinə rəy verilməsini xahiş edib.

2 mart 2009-cu ildə Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi referendumla bağlı bəyanat yayıb. Bəyanatda Azərbaycan hökumətindən Konstitusiyaya dəyişikliklərinə dair referendumu həmin dəyişikliklərin Avropanın demokratik normalarına, xüsusən Avropanın Yerli Özünüidarə Xartiyasına uyğunluğu ilə bağlı Venesiya Komissiyasının rəyi veriləndək təxirə salmağı xahiş edilib.

Martın 17-də Avropa Şurası Venesiya Komissiyası Konstitusiyaya təklif edilən əlavə və dəyişikliklər barədə rəy⁵ yayıb. Rəydə göstərilir ki, **“əlavə və dəyişikliklərdə ümumilikdə islahat ruhu yoxdur. Ona görə də bəzi dəyişikliklərin məqsədini, onlara olan ehtiyacı və aralarındakı əlaqəni anlamaq çətin olur. Konstitusiyaya əlavələr qanun şəklində qəbul olunmağa bilər”**. VK öz rəyində həmçinin bildirib ki, bəzi dəyişikliklər hakimiyyət bölgüsü prinsipini nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişir və Prezident seçilməklə bağlı məhdudiyyətin aradan qaldırılmasına dair müddəanın təqdimatı xüsusilə çaşqınlıq doğurur. **“Referendumla təqdim olunan dəyişiklikdə ləğvi təklif edilən müddəa öz əksini tapmır və sadəcə, maddənin yeni variantı seçicinin diqqətinə təqdim olunur. Halbuki, ləğv olunan və əlavə edilən müddəalar tamamilə fərqli anlayışlardan söz açaır. Qanunun aliliyinin əsası hakimiyyət bölgüsüdür. Prezident üsuli-idarəsinə malik ölkələrdə hakimiyyət prezidentə məxsus olur, qanunverici və məhkəmə hakimiyyətləri nisbətən zəif olur. Buna görə də rejimin seçki yolu ilə mütəmadi dəyişməsi prezidentin əlində həddindən artıq güclü hakimiyyətin cəmləşməsinin qarşısını almağın yoludur”**.

Referendum Aktı layihəsi ilə bağlı ölkədə keçirilən ictimai-siyasi müzakirələrdə Konstitusiyaya təklif edilən digər əlavə və dəyişikliklər narahatlıqla müzakirə olunub. Məsələn, Referendum aktı Konstitusiyaya Milli Məclisin və Prezidentin səlahiyyətlərinin müharibə şəraiti və hərbi əməliyyatlar zamanı qeyri-müəyyən müddətə uzadılmasını nəzərdə tutan dəyişiklik daxil edilib. Ancaq bu dəyişiklikdə **“müharibə şəraiti”** anlayışının məzmunu açılmır. Bu hal isə gələcəkdə ölkədə müharibə şəraitinin olmasını əsas gətirərək istənilən vaxt Milli Məclisin və ya Prezidentin səlahiyyət müddətinin qeyri-müəyyən müddətə uzadılması ilə nəticələnməyə bilər.

Referendum aktı layihəsində həmçinin Konstitusiyanın 32.3-cü maddəsinə “Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz” cümləsinin əlavə olunması təklif edilib. Təklif olunan müddəanın məzmunu əslində ümumi xarakterli olduğundan gələcəkdə bu maddənin geniş təfsirinə imkan yaradır. Bu normanın Konstitusiyaya daxil

⁴ Bu sənədi SMDT-dən əldə etmək olar

⁵ Bu rəyi əldə etmək olar: http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Opinion_ef.asp?L=E&OID=518

edilməsi KİV nümayəndələrinin peşə fəaliyyətlərinin həyata keçirməsi zamanı başlıca əngələ çevrilə bilər. Bununla da demokratik cəmiyyətin əsas atributlarından sayılan söz və mətbuat azadlığı prinsipi ilə ziddiyyət təşkil edir.

IV. HÜQUQİ MÜHİT

a) Seçki sistemi

Hüquqi-siyasi sisteminə görə prezidentli respublika olan Azərbaycanda dövlət hakimiyyətinin bölünməsi 3 orqan – Prezident (icraedici), Məhkəmə (nəzarət) və Milli Məclis (qanunverici - parlament) arasında müəyyən olunur. Ölkədə hər 5 ildən bir yerli idarəetmə orqanları – bələdiyyələrə, prezident və parlamentə seçkiləri keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında seçkiləri və referendumu Mərkəzi, Dairə və Məntəqə seçki komissiyaları keçirir. Seçki komissiyalarının 1/3 üzvü deputatları parlamentdə çoxluq təşkil edən partiyayı, 1/3 üzvü heç bir siyasi partiyayı təmsil etməyən deputatları, 1/3 üzvü isə parlamentdə azlıq təşkil edən partiyaları təmsil edir. Müstəqil deputatları təmsil edən 2 namizəddən biri Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən partiyanın, digəri isə Milli Məclisdə azlıq təşkil edən partiyanın nümayəndələri ilə razılaşdırılır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi həmçinin ölkə ərazisində Referendumun, yəni ümumxalq səsverməsi keçirilməsi qaydalarını tənzimləyir. Aşağıdakı məsələlər *yalnız referendum yolu ilə* həll edilir.

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbul edilməsi və ona dəyişikliklərin edilməsi
2. Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədlərinin dəyişdirilməsi

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının mətnində dəyişikliklərin edilməsi barədə referendum aktı layihəsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və ya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təklif edildikdə, təklif olunan dəyişikliklərə dair əvvəlcədən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rəyi alınır. Yalnız Konstitusiya Məhkəməsi referendum aktı layihəsinə müsbət rəy verdikdən sonra həmin məsələlər üzrə referendum təyin edilməsi barədə qərar qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikasında seçkilər ölkə üzrə mövcud olan 125 seçki dairəsi və onların əhatə etdiyi seçki məntəqələrində keçirilib. 18 mart 2009-cu il Referendumu zamanı 5367 seçki məntəqəsi fəaliyyət göstərib.

b) Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi yönündə təşəbbüslər

2003-cü ildən indiyədək Azərbaycan Respublikasının üzvü olduğu Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu, həmçinin ölkədə fəaliyyət göstərən yerli ictimai-siyasi təşkilatlar dəfələrlə Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi və azad seçkilərin keçirilməsinə imkan verən standartlara uyğunlaşdırılması yönündə tövsiyələr irəli sürüblər. Ancaq Seçki Məcəlləsi 2003-cü ildə qəbul edilərkən, habelə bundan sonrakı müddətdə bu sənədə edilən əlavə və dəyişikliklər zamanı seçki komissiyalarının tərkibinin təşkili, seçki hüquqlarının pozulmasından şikayətlərin verilməsi, yerli müşahidəçiliyə məhdudiyyətlər və digər seçki günü qaydalarına dair bir çox yerli və beynəlxalq təşkilatların təklifləri nəzərə alınmayıb.

Sonuncu dəfə Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər 2 iyun 2008-ci il və 16 dekabr 2008-ci ildə Milli Məclisdə qəbul edilib. Bu əlavə və dəyişikliklərdə bəzi texniki xarakterli müdərəqqi müddəalar nəzərdə tutulsa da, narahatlıq yaradan və seçki prosesində iştirakı məhdudlaşdıran müddəalar var. Məsələn, 2 iyun 2008-ci ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər haqqında” qanun seçki kampaniyasının müddətinin azaldılması, passiv seçki hüququna malik Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının xarici dövlətlər qarşısında öhdəliklərinə dair məsələlərin dairəsinin genişləndirilməsi, dövlət televiziyasında (AzTV) seçki qabağı təşviqatın qadağan edilməsi və seçki şikayətlərinə baxılması qaydalarının mürəkkəbləşdirilməsi nəzərdə tutulub.

16 dekabr 2008-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər haqqında” qanun seçkiqabağı təşviqatın aparılması zamanı namizəd, yaxud referendum üzrə təşviqat qrupu tərəfindən qanunvericiliyin tələblərinin pozulması halında müvafiq komissiyanın məhkəmə ilə yanaşı, hüquq mühafizə orqanlarına da müraciətini nəzərdə tutur. Bu qanuna əsasən namizəd, yaxud referendum üzrə təşviqat qrupu seçkiqabağı təşviqatın aparılması qaydalarını pozarsa, seçki komissiyası qeydə alınmış namizədə, siyasi partiyaya, siyasi partiyaların blokuna, referendum üzrə təşviqat qrupuna xəbərdarlıq etmədən birbaşa məhkəməyə müraciət edə bilər.

V. SEÇKİ KOMİSSİYALARININ FƏALİYYƏTİ

a) Referendum gününə hazırlıq və ictimai məlumatlandırma

18 mart 2009-cu ildə keçiriləcək referendumla hazırlıqla bağlı Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) fəaliyyətini qanunla müəyyən edilmiş müddətdə həyata keçirib və referendumla hazırlıqla bağlı zəruri sənədləri təsdiq edib. Bununla yanaşı, MSK referendum üzrə təşviqat qruplarının səlahiyyətli nümayəndələrinin, vəkil edilmiş şəxslərinin və məşvərətçi səs hüquqlu üzvlərinin qeydiyyatını təmin edib.

MSK son prezident seçkisindən fərqli olaraq, referendum dövründə yerli müşahidəçilərin qeydiyyatı ilə bağlı müraciətlərə qanunla müəyyən olunmuş vaxt ərzində baxmayıb. Məsələn, SMDT ilə əməkdaşlıq edən 27 nəfər yerli müşahidəçi 18 yanvar 2009-cu ildə MSK-ya ərizə ilə müraciət ediblər. Ancaq onlar müşahidəçilik vəsiqələrini 3 gün ərzində almalı olduqları halda, yalnız 3 fevral 2009-cu ildə (16 gün sonra) əldə ediblər. MSK-ya təqdim edilmiş ərizələrə qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində cavab verilməməsi referendum üzrə təşviqat qruplarının yaradılması mərhələsinin müşahidəsini çətinləşdirib.

Referendum gününə hazırlıqla bağlı SMDT-nin Respublika üzrə 81 seçki dairəsi ərazisində davamiyyətlə bağlı apardığı müşahidələr göstərib ki, son prezident seçkisində olduğu kimi Dairə və Məntəqə Seçki Komissiyalarının davamiyyətində ciddi irəliləyişlər baş verməyib. Müşahidələrə əsasən bəzi dairə və məntəqə seçki komissiyaları əksər hallarda iş günü olmasına baxmayaraq, fəaliyyət göstərməyib.

Seçki məntəqələrinin fəaliyyətinin müşahidəsi zamanı Məntəqə Seçki Komissiyaları (MnSK) üzvlərinin müəyyən olunmuş iş vaxtı ərzində seçki məntəqələrində olmadığı və bununla da qanunvericiliyin tələblərinin⁶ pozulduğu qeydə alınıb.

Bu mərhələdə MSK “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanununa əsasən referendumqabağı təbliğat kampaniyası dövründə seçicilərlə görüşlərin təşkili üçün təklif olunan açıq və qapalı yerlərin siyahısını təsdiq edib. Ancaq bu yerlər əsasən şəhər mərkəzlərindən kənar, əhalinin az toplaşdığı ərazilərdə nəzərdə tutulub.

MSK qanuna uyğun olaraq⁷ Referendum Aktı layihəsi və bu sənədin Konstitusiyaya ilə müqayisəli təqdimatına dair bukletlər hazırlayıb və bütün seçki komissiyalarına paylayıb. Ancaq MSK-nın referendumla bağlı seçiciləri maarifləndirmək üçün nəşr etdiyi bəzi materiallar bilavasitə referendumla bağlı təbliğat xarakteri daşıyıb. Məsələn, MSK-nın nəşr etdiyi plakatlarda - “Hamılıqla səs verək”, “Sən də səs ver”, “Aktiv seçki hüququndan istifadə et” və “Ümumxalq səsverməsində fəal iştirak edək” kimi çağırışlar yer alıb və cür müraciətlər seçici fəallığın təmin edilməsinə yönəlib. Xatırladaq ki, Seçki Məcəlləsinə görə, referendumun baş tutması üçün ölkə ərazisindəki seçicilərin ən azı 25 faizinin səsvermədə iştirak etməsi zəruridir.⁸ Bu cür çağırışlar isə seçicilərin referendumda passiv iştirak etmək hüququna mənfi təsir etməklə yanaşı, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş referendum qabağı təbliğatda iştirak qaydalarının⁹ pozulmasına rəvac verir.

Referendum barədə televiziya, radio və kütləvi nəşrlər vasitəsilə ictimai məlumatlandırma kifayət qədər yüksək səviyyədə aparılmayıb. Belə ki, referendumun 26 dekabrda təyin edilməsinə baxmayaraq MSK-nın referendum barədə hazırladığı video çarxlar yalnız referendum günündən bir neçə gün öncə televiziya vasitəsilə yayımlanıb.

⁶ Seçki Məcəlləsinin 33.1 və 38.1-ci maddələri, Əmək Məcəlləsinin 179.1-ci maddəsi

⁷ Seçki Məcəlləsinin 124.2-ci maddəsi

⁸ Seçki Məcəlləsinin 139.1-ci maddəsi

⁹ İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 39.1-ci və Seçki Məcəlləsinin 74.1 -ci maddələri

Referendum Aktı layihəsi ilə bağlı yerli QHT-lər Bakıda və ölkənin digər iri şəhərlərində az sayda ictimai müzakirələr təşkil ediblər.

b) Referendum üzrə sənədlərin hazırlanması

18 mart 2009-cu ildə keçiriləcək referendumla hazırlıqla bağlı MSK bir neçə təlimat qəbul edilib. MSK-nın 30 dekabr 2008-ci ildə təsdiq etdiyi “Referendum üzrə təşviqat qruplarının yaradılması məqsədilə referendum üzrə təşəbbüs qruplarının formalaşdırılması haqqında” təlimatında¹⁰ bəzi müddəalar Seçki Məcəlləsi ilə ziddiyyət təşkil edib. Məsələn, təlimata görə təşviqat qrupunun yaradılması üçün əvvəlcə referendum üzrə təşəbbüs qrupu yaradılmalıdır. MSK-nın təlimatına əsasən seçki hüququ olan hər bir vətəndaş (yaxud vətəndaşlar) referendum üzrə təşviqat qrupunun yaradılması üçün ən azı 50 nəfər seçicidən ibarət ilkin təşəbbüs qrupu yarada bilər. Ancaq Seçki Məcəlləsində “referendum üzrə təşəbbüs qrupu” anlayışı nəzərdə tutulmayıb və qanunda yalnız “referendum üzrə təşviqat qrupunun yaradılmasının təşəbbüsçüləri” anlayışından istifadə olunur. MSK-nın təlimatı təşviqat qrupu yaratmaq niyyətində olan vətəndaşlar üçün məhdudiyətlər yaradıb və seçicilərin seçkilərdə iştirak imkanlarını çətinləşdirib.

MSK həmçinin referendum üzrə səsvermə bülletenlərinin nəşr olunaraq seçki dairələrinə çatdırılması prosesini həyata keçirilib. Ancaq SMDT referendum üzrə səsvermə bülletenləri hazırlanarkən onun texniki cəhətdən Konstitusiyaya əlavələr və dəyişikliklərə dair referendum aktına tam uyğun hazırlanmadığını müəyyən edib. Belə ki, referendum aktı layihəsində Konstitusiyanın 29 maddəsinə 40-dan artıq dəyişiklik nəzərdə tutulub. Ancaq referendum üzrə səsvermə bülletenində dəyişikliklərlə bağlı deyil, əlavə və dəyişikliklərin təklif edildiyi 29 maddə üzrə suallar qoyulub. Bununla da seçki bülleteni əlavə və dəyişikliklərin sayına görə deyil, onların təklif edildiyi maddələrin sayına uyğun nəzərdə tutulub. Qeyd edək ki, Seçki Məcəlləsinə görə¹¹ seçici səsvermə bülletenində referendumla çıxarılan məsələlərin “əleyhinə” və ya “lehinə” olduğunu hər bir sualın sağında yerləşən boş kvadratda işarə qoymaqla cavablandırma bilər.

Referendum üzrə səsvermə bülletenində narahatlıq yaradan digər bir məsələ səsvermə bülletenində referendumla çıxarılmış dəyişikliklər barəsində ətraflı məlumatın verilməməsidir. Məsələn, Referendum Aktında Konstitusiyanın 101.5-ci maddəsinə təklif edilən dəyişiklik **prezidentlik üçün bir şəxsin iki dəfədən artıq təkrar seçilməsini məhdudlaşdıran** müddəanın əvəzində yeni redaksiyada **“Prezidentin səlahiyyət müddətinin müharibə şəraitində və hərbi əməliyyatlar zamanı uzadılmasını”** nəzərdə tutub. Ancaq seçki bülletenində nəzərdə tutulan bu cür ciddi dəyişikliyin mahiyyəti barədə məlumat verilməyib.

c) Seçici siyahılarının vəziyyəti

Seçki Məcəlləsinin göstərişinə görə¹² seçicilər siyahısı seçki gününə ən azı 35 gün qalmış (11 fevral 2009-cu ilədək) seçicilərin tanış olması, bəzi əlavə və dəqiqləşdirmələr aparılması məqsədilə seçki məntəqələrində asılmalıdır.

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilərin verdiyi məlumatlara görə, referendum gününə 35 gün qalmış əksər seçki məntəqələrində seçicilərin tanış olması üçün seçici siyahıları asılıb. Eyni zamanda MSK nəzdində fəaliyyət göstərən “Seçkilər” İnformasiya Mərkəzinin İnternet sahifəsi vasitəsilə seçki siyahıları üzrə axtarış sistemi fəaliyyət göstərüb.

Seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi prosesinin monitorinqi zamanı bəzi seçicilərin adının seçicilər siyahısına daxil edilmədiyini aşkarlanıb. Məsələn, 41 sayılı seçki dairəsinin ərazisində qeydiyyatda olan Seyidov Tural Mirtağıoğlu, Seyidov Vüsal Mirtağı oğlu, 44 sayılı seçki dairəsinin ərazisində yaşayan Cəbrayilov Elnur Abid oğlunun və 47 sayılı seçki dairəsinin 20 sayılı məntəqəsində səs verməli olan Muradova Sevinc Adil qızının adı seçici siyahısına salınmayıb.

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər bəzi seçki məntəqələrində seçicilər barəsində məlumatların seçicilər siyahısına daxil edilməsi zamanı yanlışlıqlara yol verildiyini qeyd edib. Müşahidəçilər, vəfat etmiş şəxslər barəsində məlumatların seçicilər siyahısına daxil edilməsi hallarına da rast gəliblər. Məsələn, 47 sayılı Mingəçevir seçki dairəsinin 14 sayılı məntəqəsinin seçici

¹⁰ <http://www.cec.gov.az/az/8referendum2009/telimat/qayda31-141-1.htm>

¹¹ Seçki Məcəlləsinin 135.2-ci maddəsi

¹² Seçki Məcəlləsinin 48.1-ci maddəsi

siyahısında adı olan Cəfərov Raimi İlyas oğlu və 83 sayılı Ağcabədi-Ağdam seçki dairəsinin 42 sayılı seçki məntəqəsinin seçici siyahısında adı olan Ağayeva Xavər Məhəmməd qızı vəfat edib.

d) Şikayətlər və müraciətlər

MSK nəzdində fəaliyyət göstərən Ekspert Qrupu referendum üzrə təşviqat qruplarının qeyd alınması, referendumqabağı təbliğat-təşviqat kampaniyasının həyata keçirilməsi zamanı, həmçinin referendumdan sonrakı müddətdə “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupu ilə “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupunun səlahiyyətli nümayəndələrinin şikayətlərinə baxıb¹³. Bu şikayətlərdə bildirilir ki, yuxarıda adı çəkilən təşəbbüs qrupları üçün imza toplayan şəxslər, o cümlədən imza verən seçicilərə təzyiqlər edilib, bəzi hallarda isə qanunsuz olaraq imza vərəqləri müsadirə olunub. Ancaq Ekspert qrupu şikayətləri araşdırarkən şikayətçi tərəflərin əsaslandıqları halları dəqiq və obyektiv və təyinatı üzrə araşdırmayıb. Məsələn, əksər şikayətlərdə təzyiqlər və hədə-qorxu kimi cinayət xarakterli hallar olsa da, Ekspert qrupu bu şikayətləri araşdırdıqdan sonra bu cür hallarla bağlı prokurorluq orqanlarına müraciət etməyib. Ancaq Seçki Məcəlləsinə əsasən, Ekspert qrupu şikayətdə göstərilmiş qanun pozuntusunun cinayət xarakterli olması barədə qərara gələrsə, MSK tərəfindən şikayətin müvafiq prokurorluq orqanlarına göndərilməsi barədə rəy tərtib etməlidir¹⁴.

MSK-nın Ekspert qrupu referendum üzrə təbliğat-təşviqat mərhələsində “Respublikaçılar” təşviqat qrupunun nümayəndəsi Gülağa Aslanlının şikayətini araşdırıb. G.Aslanlı şikayətində göstərib ki, “Xalq” qəzetinin referendumqabağı təbliğat-təşviqatın aparılması məqsədilə “Respublikaçılar” təşviqat qrupunun materialının başlığını olduğu kimi dərc etməyib. Şikayəti Ekspert qrupu araşdırdıqdan sonra bu halın texniki xarakterli səhv olduğu bildirilib və “Xalq” qəzetinə materialın dərc edilməsi zamanı buraxılmış səhvin aradan qaldırılması tapşırılıb.

VI. REFERENDUM ÜZRƏ TƏŞVİQAT QRUPLARININ YARADILMASI

Seçki Məcəlləsinə əsasən¹⁵, referendumda çıxarılan məsələlərin lehinə və ya əleyhinə təşviqatın aparılması məqsədi ilə aktiv seçki hüququna malik Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları referendum üzrə təşviqat qrupları yarada bilərlər. Referendum üzrə təşviqat qruplarının yaradılması üçün təşəbbüsçülərin sayı 500 nəfərdən çox olmalıdır. Əgər təşəbbüsçülərin sayı 500-dən çox 2000-dən azdırsa, onlar təşviqat qrupu yaratmaq üçün əksəriyyətinin ərazisində yaşadıkları dairə seçki komissiyasına müraciət edirlər. Bu qrup qeydiyyatdan alındıqdan sonra ona yalnız həmin dairə ərazisində təşviqatla məşğul olmağa icazə verilir. Əgər referendum üzrə təşviqat qrupunun yaradılmasının təşəbbüsçüləri 2 mindən çox olarsa, onlar bu barədə Mərkəzi Seçki Komissiyasına müraciət edirlər. MSK-da qeydiyyatdan keçmiş referendum üzrə təşviqat qrupları Respublikanın bütün ərazisində təşviqatla məşğul olmaq hüququ əldə edir.

Qeyd edək ki, referendum üzrə təşviqat qruplarının yaradılması, imza toplama və qeydiyyatı prosesi 27 dekabr 2008-ci ildə başlayıb və 11 fevral 2009-cu ilədək (45 gün) davam edib.

a) Təşəbbüs qruplarının yaradılması

Referendum elan olunduqdan sonra Respublika ərazisində fəaliyyət göstərmək üçün ümumilikdə 14 təşəbbüs MSK-ya sənədlərini təqdim edərək, təşviqat qruplarının yaradılması üçün imza vərəqləri götürüblər.

Qeyd edək ki, 6 noyabr 2005-ci il parlament seçkisindən sonra ilk dəfə olaraq müxalif siyasi təşkilatlar - Müsavat, Xalq Cəbhəsi, Liberal, Vətəndaş və İnkişaf, Ümid, Demokrat, Vətəndaş Həmrəyliyi, Vahid Azərbaycan Milli Birlik partiyaları və Azərbaycan Naminə İctimai Forum “Respublikaçılar”, “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət”, “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti” və

¹³ “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupunun səlahiyyətli nümayəndəsi Gülağa Aslanlının 7, “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupunun səlahiyyətli nümayəndəsi Həsən Kərimovun 3, “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupunun səlahiyyətli nümayəndəsi Həsən Kərimov və “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupunun səlahiyyətli nümayəndəsi Tofiq Yaqublunun birgə 2 şikayətinə baxılıb

¹⁴ Seçki Məcəlləsinin 112-1.6.5-ci maddəsi

¹⁵ Seçki Məcəlləsinin 61-ci maddəsi

“Milli İstiqlal” adlı ayrı-ayrı təşəbbüs qrupları təsis edərək, təşviqat qrupları kimi qeydiyyatdan keçmək üçün MSK-ya müraciət ediblər. Bu təşkilatların yaratdıqları təşəbbüs qruplarından yalnız “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşviqat qrupu kimi qeydiyyatdan keçərək referendum əleyhinə təbliğatla məşğul olub.

b) İmza toplama prosesi

Seçki Məcəlləsinə əsasən¹⁶ Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində referendum qabağı təşviqatın aparılması niyyətində olan təşəbbüs qrupları referendum üzrə təşviqat qrupunda üzvlüyə razılığa dair azı 40 min seçici imzasını azı 60 seçki dairəsi ərazisində toplamalıdır.

Referendum zamanı yaradılmış təşəbbüs qruplarının qeydə alınması zamanı imzaların toplanması prosesi respublikanın bütün ərazisində həyata keçirilib.

SMDT müşahidəçiləri imzaların toplanması zamanı müxalif siyasi partiyaların fəalları və tərəfdarları olan seçicilərə qarşı təzyiqlər qeydə alıblar.

c) Təşəbbüs qruplarının qeydiyyatı

Seçki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş müddətdə¹⁷ MSK-ya doldurulmuş imza vərəqlərini geri qaytaran təşəbbüs qruplarından - “Yeni Azərbaycan”, “Şəhər”, “Tərəqqi”, “Hüquq və demokratiya”, “Vətəndaş cəmiyyəti”, “Davamlı İnkişaf Naminə”, “Zəka” “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” referendum üzrə təşviqat qrupu kimi qeydiyyata alınıblar.

MSK “Abad kənd”, “Azad söz”, “Milli istiqlal” və “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti” təşəbbüs qruplarını qeydiyyata almaqdan imtina edib və bunu etibarlı imzaların sayının kifayət qədər olmaması ilə əsaslandırılıb. “Demokratik Azərbaycan Dünyası” təşəbbüs qrupu isə imza vərəqlərini təyin olunmuş vaxt ərzində geri qaytarmayıb. “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti” təşəbbüs qrupu MSK-nın bu qərarını qanunsuz hesab edərək, Bakı Apelyasiya Məhkəməsinə şikayət verib. Məhkəmə “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti” təşəbbüs qrupunun şikayətini təmin etməyib. Eyni qərardan Ali Məhkəməyə şikayət edilib. Ali Məhkəmə də iş baxaraq Bakı Apelyasiya Məhkəməsinin qərarını qüvvədə saxlayıb.

Qeyd edək ki, referendum dövründə respublika ərazisində təşviqat aparmaq hüququna malik qrupların sayı 9 (“Yeni Azərbaycan”, “Şəhər”, “Tərəqqi”, “Hüquq və demokratiya”, “Vətəndaş cəmiyyəti”, “Davamlı İnkişaf Naminə”, “Zəka” “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət”), respublikanın müxtəlif bölgələrində seçki dairələri səviyyəsində referendumqabağı təşviqat qruplarının sayı isə 122 olub.

Referendum hazırlıq dövründə “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupunun təmsilçiləri Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət ediblər. Müraciətdə Milli Məclisin “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsinə dair ümumxalq səsverməsinin (referendumun) keçirilməsi haqqında” qərarının Konstitusiyasının tələblərinə uyğun olmadığı və dəyişikliklərin Azərbaycan vətəndaşlarının qanunla müdafiə olunan hüquq və azadlıqlarını pozduğundan qərarın ləğv edilməsi tələb edilib. Müraciətdə bu tələb Referendum Aktı layihəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 156-cı maddəsinin tələblərinin¹⁸ və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 31.0.2–ci maddəsinin pozulması ilə əsaslandırılıb.¹⁹ Ancaq bu müraciətə Konstitusiyaya Məhkəməsinə baxılmayıb.

d) Qanun pozuntularına dair məlumatlar:

Referendum üzrə təşviqat qruplarının yaradılması üzrə seçici imzalarının toplanması prosesində “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qruplarına imza verən seçicilərə, habelə bu qrupların nümayəndələri polis və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələri təzyiqlərinə məruz qalıblar.

¹⁶ Seçki Məcəlləsinin 65.2 və 65.3-cü maddələri

¹⁷ Seçki Məcəlləsinin 66.2-ci maddəsi

¹⁸ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 156.1-ci maddəsinə görə, Konstitusiyaya əlavələr Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində 95 səs çoxluğu ilə Konstitusiyaya qanunları şəklində qəbul edilir.

¹⁹ “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 31.0.2–ci maddəsində Konstitusiyaya Məhkəməsinə icraatın başlanmasına səbəb olan hallar sırasında Konstitusiyaya əlavələr edilməsi ilə bağlı məsələ daxil edilməyib.

Referendum üzrə təşviqat qruplarının qeydiyyatı üçün seçici imzalarının toplanması prosesi üzrə qeydə alınmış pozuntulara dair məlumatlar:

- Yanvarın 24-də Bakının Nizami rayonunda Ruslan Tanrıverdiyev “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupu adından bu ərazidə imza toplayarkən 2 nəfər polis ona hədə-qorxu gələrək, 18 nəfər seçicinin adı olan imza vərəqini əlindən alıblar.
- Yanvarın 27-də Lənkəran şəhər Vərəvül ərazi nümayəndəsi Teybar Rəsulov və rayon təhsil şöbəsinin müdiri Səmədağa Abdullayev “Respublika və Qarabağ uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupu üçün imza toplayan Hikmət Məmmədov və Ağababa Yusifova təzyiq edərək, onlardan imza vərəqələrini almağa cəhd ediblər. A.Yusifovdan imza vərəqələrinin alınmasına nail olsalar da, H.Məmmədovdan sənədləri ala bilməyiblər.
- Yanvarın 21-də Sabirabad rayonunda “Qarabağ və Respublika uğrunda” təşəbbüs qrupu üçün imza toplayan Mövsüm Əsgərov və Rövşən Sadıqov rayon polis idarəsinə aparılıblar. Polislər Mövsüm Əsgərovun cibindən narkotik maddə tapıldığını iddia ediblər. Rövşən Sadıqovun isə biznes fəaliyyətinə irad tutulub. R.Sadıqov polis idarəsinə gətirildikdən sonra ona qarşı polisə müqavimət göstərməsi ittihamı irəli sürülüb.
- Yanvarın 21-də Sabirabad rayon məhkəməsində Mövsüm Əsgərova 3, Rövşən Sadıqova isə 2 sutka inzibati həbs tədbiri verilib. Sonradan onların hər ikisi Cinayət Məcəlləsinin 234.1-ci maddəsi (satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri şəxsi istehlak miqdarından artıq miqdarda əldə etmə və ya saxlama) ilə təqsirləndirilərək, barələrində 1 il 6 ay müddətinə şərti məhkum etmə cəzası təyin edilib
- Yanvarın 21-də Musavat partiyası Xaçmaz rayon təşkilatının sədri Ramazan Əliyev polis şöbəsinə aparılıb, bölmədə ona rayonda gizli vərəqələr yaydığı bildirilib. R.Əliyev isə referendum üzrə təşviqat qrupunun yaradılması üçün imza topladığını və bununla bağlı imza vərəqələrini polislərə göstərüb. Bundan sonra onu sərbəst buraxıblar.
- Yanvarın 27-də polis AXCP-nin Mingəçevir rayon şöbəsinin sədri Süleyman Kərimovun evinə gedərək, ondan “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupu üçün topladığı 750 imzaları müsadirə edib.
- Yanvarın 22-də Ümid Partiyasının Qazax rayon təşkilatının sədri Əziz Pirməmmədov «Qarabağ və Respublika Uğrunda Hərəkət» təşəbbüs qrupu üçün Qazax rayon Kosalar kəndində imza toplayarkən, kənd icra nümayəndəsi Ramiz Əsədov seçicilərə hədə-qorxu gələrək, onların “dövlət əleyhinə təxribatlarda iştirak etdikləri üçün cəzalandırılacaqlarını” bildirib. Yanvarın 22-də isə Ə. Pirməmmədov çalışdığı Şəmkir Rayon Elektrik Təchizatı Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətin Qazax Paylayıcı Elektrik şəbəkəsinin rəhbərliyinin təhriki ilə işdən çıxmaq ərizəsi yazmağa məcbur edilib.
- Yanvarın 19-da Gəncə şəhər Nizami rayon Polis İdarəsinin əməkdaşları “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupu üçün imza toplayan Musavat Partiyasının nümayəndələri - Cahangir Əmirxanlı və Oqtay Zeynalovu polis şöbəsinə çağırıblar. Polis əməkdaşları adıçəkilən şəxslərə imza toplama işini dayandırmağı tələb edərək, əks təqdirdə həbs olunacaqlarını bildiriblər.
- Yanvarın 21-də Ağsu rayonunda «Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti» təşəbbüs qrupu üçün imza toplayan Elşən Məmmədov rayon İcra Hakimiyyətinə aparılıb. İcra hakimiyyətində ictimai-siyasi şöbənin müdiri Səxavət Həsənov, rayon polis şöbəsinin rəis müavini mayor Malik Məmmədov və polis kapitanı Vüqar Novruzəliyev onu imza topladığı üçün hədələyib və referendumla bağlı imza toplama işini dayandırmağı tələb edib.
- Yanvarın 27-də Sumqayıtda imza toplayan Musavat partiyasının nümayəndəsi Fəxrəddin Abbasov şəhər prokurorluğuna çağırılaraq 3 saat dindirilib. Ondan vətəndaşlardan imzaları hansı şəraitdə toplanması barədə izahat alınıb.
- Yanvarın 21-22-də İmişli rayon Muradxanlı kəndində “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupu üçün imzaların toplanması zamanı kənd icra nümayəndəsi İsabala Osmanov AXCP-nin imza toplayan fəallarına mane olaraq onları kənddən çıxarmağa çalışıb. İ. Osmanov imza vermiş kəndlilərə MSK-ya teleqram vurub onları aldadaaraq imza alındığını bildirmələrini tapşırıb. Kənd sakini Eyvaz Əsədov bu tapşırığa qarşı çıxdığı üçün işdən qovulacağı ilə hədələnilib.
- Yanvar 26-da 81 sayılı Beyləqan Dairə Seçki Komissiyasının (DSK) sədri Azər Əliyev Ümid partiyası Beyləqan rayon təşkilatının sədri Möhübbət Əsədovu yanına çağıraraq, ona hansı qrupa

imza topladığı barədə suallar verib. Yanvarın 27-də M. Əsədovu Beyləqan rayonu icra başçısının müavini Eldar Xudaverdiyev yanına çağıraraq, ondan fəaliyyəti barədə izahat tələb edib.

• Cəlilabad rayonu Üçtəpə və Təzəkənd ərazi nümayəndələri Əliyər Quliyevlə Rafiq Hacıyev “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupuna imza verən seçicilərə təzyiqlər edərək, onlara müxalif yönlü təşəbbüs qruplarına imza verəcəkləri təqdirdə torpaq sahələrinin əkilməsi üçün dövlət yardımından məhrum olacaqlarını və kiçik sahibkarlıq fəaliyyətlərinə məhdudiyətlər yaradılacağını bildiriblər.

VII. REFERENDUM ÜZRƏ TƏBLİĞAT KAMPANIYASI

Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə əsasən²⁰ seçkiqabağı təşviqat səsvermə gününə 28 gün qalmış başlayır və səsvermənin başlanmasına 24 saat qalmış dayandırılır. Referendumla bağlı 18 fevral 2009-cu ildən etibarən seçkiqabağı təbliğat-təşviqat kampaniyası başlayıb və bu proses 17 mart 2009-cu il saat 08.00-dək davam edib.

Referendum üzrə təbliğat-təşviqat kampaniyası Kütləvi İnformasiya Vasitələri vasitəsilə, dövrü nəşrlər vasitəsilə, çap, audiovizual və digər seçkiqabağı təşviqat materiallarının buraxılması vasitəsilə, həmçinin kütləvi tədbirlərin keçirilməsi vasitəsilə həyata keçirilir. Seçki Məcəlləsi həmçinin seçkiqabağı təbliğat-təşviqat kampaniyasının həm ödənişli, həm də ödənişsiz əsaslarla həyata keçirilməsi qaydalarını tənzimləyir.

a) Təşviqatın Kütləvi İnformasiya vasitələrində aparılması

Seçki Məcəlləsinin göstərişinə görə²¹ referendumqabağı təbliğat-təşviqat kampaniyasının həyata keçirilməsi təşəbbüs qrupları arasında bərabər əsaslarla pulsuz efir vaxtının müəyyən edilməsi məqsədilə püşkatma keçirilir.

18 fevral 2009-cu ildə MSK təbliğat-təşviqat kampaniyasının həyata keçirilməsi üçün pulsuz efir vaxtının müəyyənəndirilməsi məqsədilə püşkatma keçirilib. Püşkatma zamanı 7 təşviqat qrupunun səlahiyyətli nümayəndələrinin razılığı ilə İctimai teleradio şirkətində (İTV) 3 saat pulsuz efir vaxtı müəyyənəndirilib. Bu efir vaxtının 1.5 saati televiziya, 1.5 saati isə radio üçün nəzərdə tutulub.

Qeyd edək ki, Seçki Məcəlləsinin 80.5-ci maddəsində göstərilir ki, teleradio verilişləri təşkilatlarının seçkiqabağı təşviqat üçün ayırdıqları pulsuz efir vaxtı 3 saatdan az olmamalıdır. Ancaq son prezident seçkisində namizədlər üçün 6 saatlıq efir vaxtı ayrılsa da, referendumqabağı təşviqatın aparılması üçün cəmi 3 saatin müəyyən edilməsi referendum üzrə geniş və ətraflı təşviqat imkanlarını təmin etməyib. Əgər nəzərə alsaq ki, Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərə dair referendum aktı layihəsində 40-dan artıq məsələ müzakirəyə çıxarılıb, bu zaman İTV-də həftə ərzində cəmi 3 saat pulsuz efir vaxtının ayrılması ədalətli sayıla bilməz. Eyni zamanda referendum üzrə təşviqat qruplarının sayı 9 olduğundan hər bir təşviqat qrupuna cəmi 10 dəqiqə efir vaxtı düşüb. Seçki qanunvericiliyi referendum üzrə təşviqat qruplarının ödənişli əsaslarla da təbliğat aparmaq nəzərdə tutulduğu üçün referendum üzrə ödənişli təbliğata qoşulan KİV-in siyahısı açıqlanıb. Ancaq özəl televiziya və radiolarda ödənişli efir vaxtından istifadə edilməsi üçün sosial reklam elan edilməyib.

Referendum üzrə təşviqat kampaniyası dövründə Reportyorların Azadlıq və Təhlükəsizlik İnstitutu (RATİ) referendum üzrə təşviqat qruplarının fəaliyyəti ilə bağlı səkkiz telekanalın və yeddi qəzetin monitorinqini aparıb.²²

RATİ-nin monitorinqi zamanı bəlli olub ki, İctimai televiziya referendumla bağlı ümumi məlumatlar üstünlük təşkil edib – 4 saat. Həmin televiziya təşviqat qrupları arasında işıqlandırma bərabər əsaslarla aparılıb.

Xəzər TV-də “Yeni Azərbaycan” təşviqat qrupu daha çox işıqlandırılıb – 3 dəq. 50 san., növbəti yerləri Qarabağ və Respublika Uğrunda Hərəkət (36 san) və “Respublikaçılar” (27 san.) tutur. Yerdə qalan təşviqat qruplarının adı çəkilməyib.

²⁰ Seçki Məcəlləsinin 75.2-ci maddəsi

²¹ Seçki Məcəlləsinin 80.7-ci maddəsi

²² Daha ətraflı RATİ-nin veb sahifəsindən əldə etmək olar: <http://www.irfs.az/content/view/2042/1/lang,az/>

ANS telekanalı “Yeni Azərbaycan” təşviqat qrupu az fərqlə olsa da, nisbətən geniş işıqlandırılıb – 2 dəq., 42 san., referendum əleyhinə çıxış edən Qarabağ və Respublika Uğrunda Hərəkətin işıqlandırılması isə 2 dəq. 12 san. təşkil edib.

Lider TV-də “Yeni Azərbaycan” təşviqat qrupundan (4 dəq. 19 san.) başqa heç bir qrupa yer ayrılmayıb.

Azad Azərbaycan telekanalında təşviqat qruplarının fəaliyyətinə aid olan heç bir xəbər verilməyib. Ümumiləşdirilmiş məlumatlar isə həddən artıq az olub.

Təşviqat qruplarının adının çəkilmədiyi digər telekanal Space TV-dir. Bu telekanalda da referenduma aid olan xəbərlər ümumi xarakter daşıyıb və həcmi olduqca azdır.

İdman-Azərbaycan telekanalında da referenduma və ya hər hansı bir təşviqat qrupuna aid heç bir məlumat verilməyib.

Təbliğat-təşviqat kampaniyası dövründə KİV-in referendumla bağlı ictimai maarifləndirməyə kifayət qədər diqqət göstərmədiyi bəlli olub. Televiziyalar əsasən MSK-nın keçirdiyi tədbirlər barədə məlumatlandırmalara yer verib.

Telekanallarla müqayisədə çap mediasında daha geniş fikir müxtəlifliyi əks edilib və çap mediasında referendumla bağlı məsələlər və təşviqat qruplarının fəaliyyəti daha çox işıqlandırılıb. Referendumqabağı təbliğat-təşviqat zamanı “Azərbaycan”, “Xalq” və “Respublika” qəzetlərində təşviqat qruplarına pulsuz yer ayırıblar.

Bu mərhələdə “Yeni Azərbaycan” qəzetində “Yeni Azərbaycan” təşviqat qrupuna geniş yer ayrılışdır – 53,18%, digər təşviqat qruplarına gəldikdə isə yalnız referendumun lehinə çıxış edən təşviqat qruplarının fəaliyyəti işıqlandırılıb.

“Azadlıq” və “Yeni Müsavat” qəzetlərində referendumun əleyhinə çıxış edən qruplar - “Respublikaçılar” və Qarabağ və Respublika Uğrunda Hərəkət daha çox işıqlandırılıb. “Azadlıq” qəzetindən fərqli olaraq “Yeni Müsavat” qəzetində “Yeni Azərbaycan” təşviqat qrupuna nisbətən çox yer ayrılıb – 5,39%.

“Zerkalo” qəzetində də referendumun əleyhinə çıxış edən təşviqat qrupları daha çox işıqlandırılıb: “Respublikaçılar” – 33,76%; Qarabağ və Respublika Uğrunda Hərəkət – 36,42%. “Yeni Azərbaycan” təşviqat qrupuna ayrılan yer 1,38% təşkil edib.

b) Təşviqatın kütləvi ictimai görüşlər vasitəsi ilə aparılması

Referendum üzrə təbliğat mərhələsində referendum üzrə təşviqat qrupları seçicilərlə kütləvi görüşlər təşkil ediblər. Bu cür tədbirlərin təşkili yönündə müşahidə olunan əsas çatışmazlıq sərbəst toplaşmaq azadlığının təmin olunmasına yaranan məhdudiyyətlər olub. Belə ki, “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” Bakı şəhərində və bəzi bölgələrdə mərkəzi meydanlarda seçicilərlə kütləvi görüşlər keçirmək üçün yerli icra hakimiyyətlərinə müraciət edib. Ancaq bu müraciətlərə əsasən ayrılan yerlər Bakı və digər şəhərlərdə mərkəzi meydanlar olmadığından müxalifətli təşviqat qrupları bu ərazilərdə tədbirlər keçirməyiblər. Məsələn, 20 fevral 2009-cu ildə Bakı şəhər icra hakimiyyəti “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşviqat qrupunun aksiya keçirmək üçün təklif etdiyi yerlərdən heç birini məqbul saymayaraq, Bibiheybət meydanında mitinq keçirməyi tövsiyə edib.

c) Referendumqabağı təşviqat prosesinə kənar müdaxilə, təzyiqlər və inzibati resurslardan istifadə

Seçki Məcəlləsinə görə²³, referendumqabağı təşviqat aparmaq səlahiyyətinə yalnız qanunla müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatdan keçmiş referendum üzrə təşviqat qrupları malikdirlər. Məcəllədə referendumqabağı təşviqat aparmaq hüququ olmayan şəxslərin siyahısı verilib²⁴. Ancaq SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər referendumqabağı təşviqat kampaniyası zamanı dövlət büdcəsindən

²³ Seçki Məcəlləsinin 74.1-ci maddə

²⁴ Seçki Məcəlləsinin 74.2-ci maddəsi

maliyyələşən təşkilatların nümayəndələri, habelə referendum üzrə təşviqat qruplarına daxil olmayan şəxslərin öz səlahiyyətlərindən sui-istifadə edərək, bu prosesdə qanunsuz iştirakını qeydə alıblar. Məsələn, 30 dekabr 2008-ci ildə nəşr olunan “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq” qəzetlərində “Prezidentin İcra Aparatı” ifadəsi əvəzinə “Prezident Administrasiyası” ifadəsi işlədilib. Xatırladaq ki, Referendum Aktı layihəsində Konstitusiyanın 109-cu maddəsindəki “Prezidentin İcra Aparatı” ifadəsinin “Prezidentin Administrasiyası” ifadəsi ilə əvəz edilməsi təklif edilir. Ancaq referendum keçirilməmiş dövlət büdcəsindən maliyyələşən qəzetlərin referendum aktı layihəsində təklif edilən ifadəyə istinad etməsi qanunsuz olmaqla yanaşı, referendumun nəticələrinə ictimai inamı azalda bilər. ■

Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə əsasən²⁵ çap, audiovizual və digər seçkiqabağı təşviqat materiallarının buraxılışı və yayılması, həmçinin təşviqat materiallarının yerləşdirilməsi üçün bərabər şərait yaradılmalıdır. Təbliğat-təşviqat kampaniyasının həyata keçirilməsinə hər hansı formada müdaxilə etmə halı üçün məsuliyyət nəzərdə tutulub.²⁶

8 yanvar 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunda “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Referendum Aktı layihəsinin müzakirəsi, onun izahı və ümumxalq səsverməsinin keçirilməsi ilə bağlı prokurorluq orqanlarının qarşısında duran vəzifələrə həsr olunmuş kollegiya iclası keçirilib. İclasda Referendum Aktı layihəsini prokurorluq işçilərinin öyrənməsi və ictimaiyyət arasında izahı ilə əlaqədar Tədbirlər Planı təsdiq olunub. Qeyd edək ki, həm “Prokurorluq haqqında” qanunda²⁷, həm də Seçki Məcəlləsində prokurorluq orqanlarının üzərinə Referendum Aktının təbliği ilə bağlı hər hansı vəzifə nəzərdə tutulmayıb. Eyni zamanda bu hal Seçki Məcəlləsinin referendumqabağı təşviqat qruplarının fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq fəslinin (11-ci fəsil) tələblərinin ciddi pozulmasıdır.²⁸

Qeyd edək ki, referendumun keçirilməsinə 1 həftə qalmış əsas müxalif partiyaların birləşdiyi referendum üzrə təşviqat qrupları “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” seçicilərə müraciət edərək, onları referenduma iştirak etməməyə çağırıblar. Müxalifət partiyaları bunu referenduma çıxarılan əlavə və dəyişikliklərin müzakirəsi üçün siyasi şəraitin və televiziyada efir vaxtın az olması ilə izah edərək, belə şəraitdə demokratik qaydada referendumun keçirilməsini mümkün hesab ediblər.

Referendumqabağı təşviqat prosesində müşahidə olunmuş digər qanun pozuntuları:

- Fevralın 28-də Gəncə şəhər 4 saylı məktəbin direktoru Əlikram Əkbərov valideyn iclası keçirərək, tədbirə qatılan seçiciləri Referendum günü Konstitusiyaya təklif edilən əlavə və dəyişikliklərin lehinə səs verməyə çağırıb.
- Martın 4-də deputat Mirkazım Süleymanov və Əhəd Abiyev Cəlilabad rayon yerli icra hakimiyyəti nümayəndələri ilə birgə 67 saylı Cəlilabad seçki dairəsinin 19, 20 və 21 saylı seçki məntəqələrinin yerləşdikləri Astanlı, Suluçəşmə və Zopun kəndlərinin müəllimlərini referendum aktının lehinə səs verməyə çağırıblar;
- Martın 7-də Beyləqan şəhərində İcra hakimiyyətinin başçısı İrşad Əliyevin tapşırığı ilə rayon səhiyyə, təhsil, mədəniyyət şöbəsi və digər dövlət müəssisələrdə işləyən qadınlar üçün 8 mart Beynəlxalq Qadınlar Günü ilə münasibəti ilə toplantı keçirilib. İ.Əliyev bu tədbirdəki çıxışında qadınları referendum aktının lehinə səs verməyə çağırıb.
- Martın 5-də Cəlilabad Rayon Texniki Serviz İdarəsinin binasında referendumla bağlı “Qarabağ və Respublika” və “Respublikaçılar” təşəbbüs qruplarının iştirakı ilə yığıncaq keçirilib. Yığıncağın keçirildiyi bina polislərlə əhatə olunub və yığıncağa qatılan hər bir iştirakçının foto şəkilli çəkilib.

²⁵ Seçki Məcəlləsinin 87-ci maddəsi

²⁶ Təbliğat-təşviqat kampaniyasının həyata keçirilməsinə müdaxilə etməyə görə İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 39, 40 və 42-ci maddəsi, həmçinin Cinayət Məcəlləsinin 159-1-ci maddəsində məsuliyyət nəzərdə tutulub.

²⁷ “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-, 10, 11 və 12-ci maddələrində

²⁸ Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin 11-ci fəsilində göstərilir ki, referendum qabağı referendum üzrə təşviqatın aparılması hüququ yalnız qanuna müvafiq qaydada yaradılmış referendum üzrə təşviqat qruplarına məxsusdur.

- Martin 5-də Bakı şəhəri 54 sayılı orta məktəbdə yerləşən 21 saylı Nəsimi birinci seçki dairəsinin 6 və 7 sayılı seçki məntəqələrinin qarşısında plakat yapışdıran “Respublikaçılar” təşviqat qrupunun üzvləri Yusif Süleymanlı, Zakir Xəlilov, Adil Abulov, Cavid Hacıbəyli və Elman Fəttah həmin məktəbin tədris işləri üzrə müdiri Murad Novruzovun təzyiqinə məruz qalıb. M.Novruzov adıçəkilən təşviqat qrupunun üzvlərinin yapışdırdığı şəkilləri cırmağa başlayıb və onları təhqir edib. Bundan sonra M.Novruzov yaxınlıqda olan məktəb şagirdlərini köməyə çağıraraq, onlara fiziki xəsarət yetirmək istəyib. Bu hadisə zamanı təşviqat qrupunun üzvü C.Hacıbəyliyə məxsus olan 10-ZU-953 dövlət nömrə nişanlı Honda avtomobilinə zərər yetirilib. Bu hadisə ilə bağlı Nəsimi rayon 19 sayılı polis bölməsinə müraciət edilib və faktla bağlı cinayət işi açılıb. Hazırda müvafiq iş üzrə araşdırma aparılır.
- Martin 9-da 31 sayılı Suraxanı ikinci seçki dairəsinin ərazisində təbliğat plakatları yapışdıran “Respublikaçılar” təşviqat qrupunun üzvü Rövşən Dəmirlini ərazidəki polis əməkdaşları Suraxanı rayon 33 sayılı polis bölməsinə aparıblar. Hadisədən dərhal sonra “Respublikaçılar” təşviqat qrupu MSK-ya müraciət edib. Bundan sonra polis bölməsində R.Dəmirlidən izahat alınmış və o sərbəst buraxılıb.
- Martin 11-də Sumqayıt şəhər Nizami kinoteatrında yerləşən 119 sayılı Ağdam kənd seçki dairəsinin 41 və 42 sayılı seçki məntəqələri yaxınlığında təşviqat materialları yerləşdirən ”Respublikaçılar” təşəbbüs qrupunun nümayəndəsi Fəxrəddin Abbas Ağdam şəhər icra nümayəndəsinin təzyiqinə məruz qalıb.
- Martin 12-də Müsavat Partiyası Gənclər Təşkilatının nümayəndəsi Tural Abbaslı və paryiyanın fəalı Murad Kərimov Bakı Dövlət Universitetində “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupunun təşviqat materiallarının yayan zaman Bakı Dövlət Universitetinin təhlükəsizlik xidməti tərəfindən saxlanılıb və bu barədə müvafiq ərazi üzrə polislərə müraciət edilib. Polis tərəfindən gənclərdən həyata keçirdikləri fəaliyyət barədə məlumat alındıqdan sonra onlar sərbəst buraxılıb.
- Martin 12-də “Respublikaçılar” təşəbbüs qrupunun nümayəndəsi Mustafa Hacıbəyli Binəqədi rayon polis bölməsinə çağırılıb. Polis bölməsində ondan iki mülki geyimli şəxs tərəfindən ifadə alınmış. Həmin şəxslərdən biri özünü Binəqədi rayon polis idarəsinin müstəntiqi kimi təqdim edib. İfadə zamanı M. Hacıbəyliyə bildirilib ki, o, 24 dekabr 2008-ci ildə Konstitusiyaya Məhkəməsinin qarşısında keçirilmiş icazəsiz aksiyada iştirak etdiyinə görə izahat yazmalıdır. Ancaq M. Hacıbəyli ifadəsində bildirib ki, o həmin aksiyada iştirakı barədə müvafiq qurumlara izahat yazmış və bir müddət sonra o sərbəst buraxılıb.

VIII. REFERENDUM GÜNÜ

1) Müşahidə metodologiyası və müşahidəçilərin yerləşdirilməsi

SMDT referendum gününə hazırlıqla bağlı 531 seçki məntəqəsində müşahidəçilik etmək üçün 1148 Azərbaycan vətəndaşına təlim keçiliblər. Referendum günü təlim keçmiş müşahidəçilərdən 983 nəfəri 116 seçki dairəsi üzrə 511 seçki məntəqəsində müşahidəyə cəlb olunub.

Müşahidəçilər referendum günü qaydaları, müşahidəçilik funksiyaları və bitərəf müşahidəçilik barədə məlumatlanıblar. Müşahidəçilər referendum günü qaydalarına dair Yaddaş vərəqələri, Müşahidə qaydalarına dair toplular, müşahidə üzrə anketlər və təlimatlarla təmin ediləblər. Müşahidəçilərin əksəriyyəti dairə seçki komissiyalarında, 600 nəfərdən artıq müşahidəçi isə Mərkəzi Seçki Komissiyasında fərdi təşəbbüsü əsasında (Seçki Məcəlləsi: 40.4 və 40.5-ci maddələr) akkredite olunublar.

Müşahidəçilər gün ərzində 5 dəfə – seçki məntəqəsinin açılması, səsvermə, səsələrin sayılması və seçici fəallığı üzrə monitorinqin nəticələrini Baş Məlumat Mərkəzinə təqdim ediblər. Baş Məlumat mərkəzində çalışan 16 nəfər operator müşahidəçilərdən daxil olan hesabatları xüsusi metodologiyaya əsasən kompüter bazasına daxil edib. Müşahidəçilərə referendum günü hüquqşünas qrupu səsvermə və səsələrin sayılması qaydaları üzrə yardım edib.

Referendum günündən sonra müşahidəçilərin verdiyi məlumatlar onların təqdim etdiyi Müşahidə Anketləri, Hüquq pozuntusu üzrə Akt Formaları və seçki məntəqəsində səsvermənin nəticələrinə dair protokollarla tutuşdurularaq dəqiqləşdirilib.

Referendum günü müşahidənin nəticələri təsadüfi şəkildə 116 seçki dairəsi üzrə seçilmiş seçki məntəqələrinin 92 faizindən gəlmiş hesabatlarla əsaslanır. SMDT ölkə üzrə 116 seçki dairəsindən daxil olan məlumatları şərti səciyyə daşıyan 7 bölgə müşahidə zonası arasında bölüb (Bölgə müşahidə zonaları və onlara daxil olan seçki dairələrinin siyahısı 1 sayılı Əlavədə təqdim edilib).

SMDT mütəxəssisləri bu hesabatda 116 seçki dairəsi üzrə təsadüfi seçilmiş 471 seçki məntəqəsi üzrə daxil olmuş 493 nüsxə müşahidə anketi, qanun pozuntularına dair 705 nüsxə akt və 305 seçki məntəqəsindən olan yekun protokol əsasında referendum günü 3 mərhələnin – seçki məntəqəsinin təşkili və açılması, səsvermə, səslərin sayılması proseslərini və seçici fəallığını təhlil edib (bəzi müşahidə sənədləri mükəmməl tərtib olunmadığı üçün istifadə olunmayıb) .

2) Referendum günü müşahidənin nəticələri

Müşahidəçilər referendum günü bəzi seçki məntəqələrində ciddi qanun pozuntuları qeydə alsalar da, bu cür pozuntular əvvəlki seçkilərlə müqayisədə kütləvi xarakter daşmayıb. Ümumiyyətlə, referendum günü səsvermə və səslərin hesablanması zamanı seçki qaydalarına əməl olunması az sayda problemlərlə müşayiət olunub.

a) Seçki məntəqələrinin açılması və seçki məntəqələrinin təşkili

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilərin hesabatlarının təhlili göstərir ki, seçki məntəqələrinin açılması zamanı yalnız az sayda məntəqədə çatışmazlıqlar qeydə alınıb. Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin əksəriyyəti qanunla müəyyən olunmuş qaydada fəaliyyətə başlayıb. Məsələn, SMDT-nin müşahidə apardığı seçki məntəqələrin 97,1 faizi seçki günü saat 08.00-dan etibarən işləyib və zəruri sənədlərlə təmin olunub.

Seçki məntəqələrinin təşkili ilə bağlı üzrə ümumi vəziyyət:

- Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 98, 1 faizi gözlə görünməz mürəkkəb, ultrabənövşəyi lampə və batareyalarla təchiz olunub;
- Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 96,2 faizində səsvermə başlamazdan öncə seçki qutularının boş olması seçki məntəqəsində olan şəxslərə göstərilib;
- Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 95, 6 faizində səsvermə başlamazdan öncə seçki məntəqəsində olan seçki bülletenlərinin sayı, seçki məntəqələrinin 95, 4 faizində isə məntəqə ərazisində qeydiyyatda olan seçicilərin sayı elan edilib;
- Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 94, 7 faizində səsvermə başlamazdan əvvəl seçki məntəqəsindən kənar səs vermək üçün olan müraciətlərin sayı elan edilib;
- Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 98, 5 faizində səsvermə prosesi qanunla müəyyən edilmiş vaxtda, yəni saat 08.00-da başlayıb.

b) Səsvermə prosesi

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər səsvermə prosesi ərzində əvvəllər qeydə alınmış pozuntuların az sayda baş verdiyini qeydə alıblar. Məsələn, müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin əksəriyyətində zəruri sənədləri olan seçicilərin səsvermədə iştirakına məhdudiyətlər yaradılmayıb

(seçki məntəqələrinin 91,6 faizində) və seçici siyahılarını imzalamayan seçicilər səsverməyə buraxılmayıb (seçki məntəqələrinin 89,1 faizində).

Ancaq referendum günü müşahidəçilər səsvermənin qanuni qaydada təşkilinin pozulması hallarını rast gəlirlər. Məsələn, müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin 25,2 faizində barmaqları gözügörünməz mürəkkəblə işarələnmiş seçicilər səsverməyə buraxılıb. Eyni zamanda müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin 27, 8 faizində seçicilərin barmaqları ultrabənövşəyi lampaya ilə yoxlanmadan səsverməyə buraxılıb.

Referendum günü SMDT-nin müşahidə apardığı seçki məntəqələrində ciddi qanun pozuntuları aşkarlanıb və bu qanun pozuntuları səsvermənin nəticələrinin qanuniliyinə mənfi təsir edən hallar olub.

SMDT həmin qanun pozuntularını sayına və xarakterinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırıb:

• Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 20,2 faizində adı seçici siyahısında olmayan seçicilərin səsverməyə buraxılması halları qeydə alınıb.

Seçki Məcəlləsinin görə, hər bir seçici qeydiyyatda olduğu ərazidə yaradılan seçki məntəqəsində səsvermədə iştirak edə bilər. İstisna olaraq, seçici qeydiyyatdan çıxma vəsiqəsi ilə digər seçki məntəqəsində səs verməsinə şərait yaradılır.

Ancaq əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi, 18 mart 2009-cu il referendumu zamanı da bəzi seçki məntəqələrində bu qayda düzgün həyata keçirilməyib, adı seçici siyahısında olmayan (həmçinin bu ərazidə qeydiyyatda olmayan) seçicilərə qeydiyyatdan çıxma vəsiqəsi təqdim etmədən səsvermədə iştirak imkanı yaradılıb. **Bu cür hallar ölkə üzrə seçki məntəqələrinin 9,1 faizində 10 nəfərdən artıq seçicini əhatə edib.**

• Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 27, 9 faizində bir şəxsin bir neçə dəfə səsvermədə iştirakı qeydə alınıb.

Qanuna əsasən hər bir seçici bir səsə malikdir və səsvermədə 1 dəfə iştirak edə bilər. Ancaq Azərbaycanda keçirilmiş əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi, 18 mart 2009-cu il Referendumunda da bəzi seçki məntəqələrində bir şəxsin bir neçə dəfə səsvermədə iştirakı ilə bağlı ciddi qanun pozuntuları qeydə alınıb.

• Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 26, 8 faizində seçki qutusunda saxta (topa) bülletenlərin atılması halları qeydə alınıb.

Bu cür qanun pozuntuları əksər hallarda MnSK üzvlərinin iştirakı və ya himayəsi altında həyata keçirilib. Bu qanun pozuntusu səsvermənin nəticələrinə birbaşa təsir edir və seçki məntəqəsində səsvermənin nəticələrini şübhə altına alır. Eyni zamanda bu cür qanun pozuntusu Azərbaycan Cinayət Məcəlləsində cinayət məsuliyyətinə səbəb olan hal kimi göstərilir.

• Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 22, 4 faizində seçicilərin xüsusi qrup halında seçki məntəqələrinə gətirilməsi qeydə alınıb.

Seçki Məcəlləsinə əsasən hər bir seçici səsvermədə könüllü olaraq iştirak edə bilər və seçici səsverməyə gəlməyə məcbur yaxud təhrik edilə bilməz. Ancaq Azərbaycanda keçirilmiş əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi 18 mart 2009-cu il Referendumunda da əsasən yerli icra orqanlarının təşkilatçılığı ilə seçki məntəqələrinə seçicilərin qrup halında gətirilməsi təşkil edilib. SMDT-nin apardığı araşdırmalara əsasən bu prosesin məqsədi seçici fəallığını süni olaraq yaratmaq olub.

•**Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 18, 1 faizində seçicilər referendumda çıxarılan maddələrin lehinə səs verməyə təhrik edilib.**

Seçki günü seçki məntəqəsində təbliğatla yanaşı seçicilərin iradəsinə təzyiqlər qanunla qadağandır. Ancaq əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi 18 mart 2009-cu il Referendumunda da seçicilərin referendumda çıxarılan maddələrin lehinə səs verməyə təhrik edilməsi, bununla da seçici iradəsinə təzyiq və qanunsuz təbliğatla bağlı kobud pozuntular qeydə alınıb.

• **Müşahidə apardığı seçki məntəqələrinin 26, 2 faizində səsvermənin gizliliyi pozulub;**

Müşahidələrə əsasən bəzi seçki məntəqəsində seçicilər seçki bülletenini səsvermə kabinetinə daxil olmadan işarələyib. Minsk üzvləri səsvermənin gizliliyi ilə bağlı qanunun tələblərinə riayət etməyərək, seçki məntəqəsində seçicilərin seçki bülletenini açıq şəkildə işarələməsinə rəvac veriblər.

Referendum günü müşahidəçilərin verdiyi məlumatlar göstərir ki səsvermənin gedişi zamanı seçicilərin qrup halında seçki məntəqələrinə gətirilməsi halları Beyləqanda (46.7%), Gəncədə (41.7%), Göyçayda (39.5%) qeydə alınıb. Bir şəxsin bir neçə dəfə səs verməsi Beyləqanda (53.3%), Gəncədə (47.6%), Göyçayda (39.5%), Cəlilabadda (26.6%) qeydə alınıb. Qutuya topa bülletenlərin atılması halları Beyləqan (50%), Gəncə (38.1%), Cəlilabad (37.5%), Sumqayıt (24.3%), Göyçayda (18.6%), Bakıda (15.5%) daha çox qeydə alınıb. **(Səsvermə prosesi üzrə qanun pozuntularının Bölgə Müşahidə Zonaları üzrə təsnifatı 2 sayılı Əlavədə təqdim edilib).**

c) Səslərin sayılması

SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər referendum günü səslərin sayılması prosesi başlayarkən ciddi qanun pozuntuları qeydə almayıblar. Məsələn, müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin 95, 4 faizində seçki qutuları açılmazdan əvvəl onların möhürlü olmağı yoxlanılıb. Eyni zamanda müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin 92, 5 faizində səslər sayılmazdan öncə istifadə edilməmiş bülletenlər sayılıb ləğv olunub. Müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin 93,3 faizində isə səslərin sayılması açıq keçirilib.

Ancaq müşahidəçilər referendum üzrə səsvermənin nəticələri və səslər hesablanarkən əvvəlki seçkilərdə qeydə alınmış pozuntuları müşahidə ediblər. Məsələn, müşahidənin aparıldığı seçki məntəqələrinin 14,6 faizində səslərin sayılması üzrə nəticələr yekun protokollarda düzgün əks olunmayıb. Belə ki, müşahidəçilər seçki məntəqələrində protokolların hazırlanması zamanı seçki komissiyası üzvlərinin yanlışlıqlara yol verdiyini müəyyən ediblər.

Eyni zamanda SMDT müşahidə apardığı seçki məntəqələrinin 27 faizində səsvermənin nəticələrinə dair yekun protokollar MSK-nın açıqladığı son rəsmi nəticələrlə uyğunsuzluq təşkil edir. Bu uyğunsuzluq həm seçici siyahılarında seçicilərin sayında, həm də referendumda çıxarılan maddələrin lehinə və əleyhinə verilmiş səslərə münasibətdə özünü göstərib. Məsələn, 45 sayılı Abşeron seçki dairəsinin 25 sayılı seçki məntəqəsində, 74 sayılı Lənkəran seçki dairəsinin 21 sayılı seçki məntəqəsində, 118 sayılı Ağdam şəhər seçki dairəsinin 33 sayılı seçki məntəqəsində referendumda çıxarılmış maddələrə verilmiş səslərin süni olaraq artırıldığı aşkarlanıb.

Səslərin sayılması prosesi ilə bağlı müşahidəçilər 18 mart 2009-cu il referendumunda müşahidəçilərin və seçicilərin səsvermənin nəticələri barədə məlumat almaq hüququna maneə yaradan aşağıdakı halları qeydə alıblar:

- a) Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 25, 1 faizində protokolların surəti seçki məntəqələrinin qarşısında asılmayıb;
- b) Müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 20, 8 faizində müşahidəçilərə protokolların surəti verilməyib.

d) Seçici fəallığı

Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə görə²⁹ referendum zamanı (digər seçkilərdən fərqli olaraq) vahid seçici siyahısında qeydiyyatda olan seçicilərin ən azı 25 faizi referendum üzrə səsvermədə iştirak etdikdə referendum baş tutmuş hesab olunur. Bu baxımdan referendum günü seçici fəallığı 18 mart 2009-cu il referendumun baş tutub-tutmaması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edib.

Referendum günü SMDT ilə əməkdaşlıq edən müşahidəçilər seçici fəallığının süni olaraq təmin edilməsi yönündə seçki komissiyaları üzvləri və yerli icra hakimiyyəti orqanları nümayəndələrinin aşağıdakı növ qanun pozuntularına rəvac verdiyi qeydə alıblar:

- a) adı seçici siyahısında olmayan seçicilərin səsverməyə buraxılması (müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 20,2 faizində);
- b) bir şəxsin bir neçə dəfə səsvermədə iştirakı (müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 27,9 faizində),
- c) topa bülletenlərin seçki qutularına atılması müşahidə aparılan seçki məntəqələrinin 26,8 faizində);

Bununla yanaşı SMDT 455 seçki məntəqəsində seçici fəallığına dair müşahidəçilərin hesabatları ilə MSK-nın məlumatlarını təhlil edərək aşağıdakı nəticələrə gəlib:

- a) Müşahidəçilər 455 seçki məntəqəsindən 289-da seçici fəallığının yaradılmasına ciddi təsir edən qanun pozuntuları qeydə alıblar. Eyni zamanda bu seçki məntəqələrində müşahidəçilərin müəyyən etdiyi seçici fəallığı müvafiq olaraq **42-50 faiz olub**. Ancaq MSK-nın rəsmi məlumatına əsasən bu seçki məntəqələrində seçici fəallığı **70 faiz** olub.
- b) Müşahidəçilər 455 seçki məntəqəsindən 166-da seçici fəallığına ciddi təsir etməyən qanun pozuntuları qeydə alıblar. Eyni zamanda bu seçki ***məntəqələrində*** seçici fəallığı **27, 2 faiz** olub. Ancaq MSK-nın rəsmi məlumatına əsasən bu seçki məntəqələrində seçici fəallığı **67, 6** faiz olub.
- c) MnsK-ların seçici fəallığına dair verdiyi hesablara görə, seçki məntəqələrinin təxminən 63 faizində seçki gününün müxtəlif vaxtlarında 1 seçici səsvermədə iştirak üçün orta hesabla 1 dəqiqə vaxt sərf edib. Yəni, bu seçki məntəqələrində 2 saat ərzində (120 dəqiqə) daxil olmuş 120-dən artıq seçici səsvermədə hər biri 1 dəqiqə olmaqla iştirak edib. Ancaq nəzərə alsaq ki, referendum üzrə səsvermə bülleteni 29 sualdan ibarətdir, bu zaman bir seçicinin 1 dəqiqə ərzində səsvermədə iştirak etməsi təəccüb və şübhə doğurur;

Qeyd edək ki, SMDT müşahidəçiləri seçici fəallığını öyrənmək üçün seçki məntəqələrinin daxilində səsvermə kabinetindən çıxıb seçki qutusuna bülleten atan şəxslərin sayını hesablamaq barədə təlimatlandırılıb. Ancaq müşahidə aparılan seçki məntəqələrində seçici fəallığının süni olaraq yaradılmasına rəvac verən ciddi qanun pozuntularınının baş verdiyini nəzərə alaraq, MSK-nın elan etdiyi son rəsmi rəqəmin (70, 8 faiz) həqiqiliyi ciddi şübhə doğurur. Çünki, baş vermiş qanun pozuntularınının xarakteri göstərir ki, milli seçki fəallığı ilə bağlı MSK-nın yaydığı rəsmi rəqəm (70, 8 faiz) bir çox seçki məntəqələrində süni olaraq yaradılıb və ya şişirdilib.

e) Qanun pozuntuları üzrə məlumatlar:

Referendum günü müşahidə olunan qanun pozuntuları xarakterinə görə əvvəllər keçirilən seçkilərdə də qeydə alınıb və Azərbaycan seçki sistemində ənənəvi qanun pozuntularına aiddir. Bu cür qanun pozuntuları referendum günü səsvermənin, səsələrin sayılması və seçici fəallığına dair rəsmi nəticələri şübhə altına alır.

Müşahidəçilərin məlumatları (nümunələr):

- 120 sayılı Cəbrayıl-Qubadlı seçki dairəsinin 68 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Vəli Mehrəliyev bu seçki məntəqəsindən çıxarılıb. Buna səbəb isə seçki məntəqəsi açılarkən

²⁹ Seçki Məcəlləsinin 139.1-ci maddəsi

- müşahidəçinin səsvermənin nəticələrinə dair protokolun qaralama formasının artıq hazır olmasını müəyyən etməsi və bu barədə MnSK sədrinə irad bildirməsi olub.
- 94 sayılı Bərdə kənd seçki dairəsinin 37 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Vəli Əliyev bir şəxsin bir neçə dəfə səs verməsini təsdiqləyən akt tərtib etdiyi üçün MnSK üzvü Vaqif Abdulkərimov onu seçki məntəqəsindən kənarlaşdırılacağı ilə hədələyib.
 - 37 sayılı Nizami (Gəncə) seçki dairəsinin 22 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi Orxan Məmmədov məntəqədə bir şəxsin bir neçə dəfə səsverməsi hallarının foto çəkilişini aparıb. Bundan sonra MnSK üzvləri onun fotoaparətini əlindən alaraq, özünü 2 saat ərzində qapalı otaqda saxlayıblar. Müşahidəçi bu müddət ərzində MnSK üzvləri və yerli icra nümayəndələrinin psixoloji təzyiqlərinə məruz qaldığını bildirib. Digər müşahidəçilərin müdaxiləsindən sonra sərbəst buraxılıb və onun fotoaparətini yaddaşı silinərək, geri qaytarılıb.
 - 26 sayılı Sabunçu birinci seçki dairəsinin 17 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Nahid İsmayılovun məlumatına görə, Məntəqə Seçki Komissiyasının (MnSK) sədri Esmira Əliyeva seçki qutusuna topa bülleten atıb.
 - 37 sayılı Nizami birinci seçki dairəsinin 5 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Məhəbbət Həsənovanın məlumatına görə, MnSK-nın yerləşdiyi Gəncə Dövlət Humanitar kollecin müəllimi Daşdəmir Əliyev seçki qutusuna topa bülleten atıb.
 - 38 sayılı Nizami ikinci seçki dairəsinin 11 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Zoya Əliyevanın verdiyi məlumat görə, Ələddin Əhmədov adlı seçici MnSK üzvü Əntiqə Bağirovadan bir neçə işarələnmiş bülleten alaraq seçki qutusuna atıb.
 - 39 sayılı Kəpəz birinci seçki dairəsinin 13 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Rasim Orucovun məlumatına görə, MnSK üzvü Nigar Abdullayeva və müşahidəçi Aygün Abbasova seçki qutularına topa bülletenlər atıblar.
 - 39 sayılı Kəpəz birinci seçki dairəsinin 23 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Günel Məmmədovanın verdiyi məlumata görə, Səadət Məmmədova seçki qutusuna topa bülleten atıb.
 - 40 sayılı Kəpəz ikinci seçki dairəsinin 13 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Elşən Mirişlinin verdiyi məlumata görə, Fazil İsayev adlı seçici seçki qutusuna topa bülletenlər atıb.
 - 43 sayılı Sumqayıt üçüncü seçki dairəsinin 19 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Tofiq Sadıqovun məlumatına görə, MnSK sədri Nizami Əlirzayev dəfələrlə seçki qutusuna topa bülletenlər atıb.
 - 44 sayılı Sumqayıt- Abşeron seçki dairəsinin 14 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Nəcəf Səfərlinin məlumatına görə, MnSK katibi Rəşad Məmmədov seçki qutusuna topa bülletenlər atıb.
 - 68 sayılı Cəlilabad kənd seçki dairəsinin 30 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Tural Səlimovun verdiyi məlumata görə, Ələkbər Niftiyev adlı şəxs seçki qutusuna topa bülleten atıb.
 - 70 sayılı Masallı şəhər seçki dairəsinin 15 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Tacəddin Ağayevin məlumatına görə, MnSK üzvü Lətif Babayev seçki qutusuna topa bülletenlər atıb.
 - 79 sayılı İmişli seçki dairəsinin 3 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Valeh Babaşovun verdiyi məlumat görə İmişli bələdiyyəsinin sədri Fərman Vəliyev seçki məntəqəsinin qarşısında dayanaraq, səsverməyə gələn seçiciləri təlimatlandırır. O, həmçinin tabelçiliyində işləyən Səxavət Mehdiyev və Fuad Quliyevə seçki qutularına topa halında bülletenlər atmağı tapşırır.
 - 80 sayılı İmişli- Beyləqan seçki dairəsinin 42 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Fazil Mehdiyev məlumatına görə, MnSK üzvləri Asif Bəşirov, Vəli Cəfərov və Allahverdi Cəfərov seçki qutusuna topa bülletenlər atıblar.
 - 102 sayılı Samux-Şəmkir seçki dairəsinin 4 sayılı məntəqəsində müşahidəçi olmuş Səbinə Rəfiyevanın məlumatına görə, Kolan kənd orta məktəbinin müəlliməsi Sevinc Səlimova seçki qutusuna topa bülleten atıb.
 - 105 sayılı Tovuz seçki dairəsinin 6 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Nofəl Bağirovun məlumatına görə, MnSK üzvləri Teymur Ağayev və Mobil Ayrızov dəfələrlə seçki qutusuna topa bülletenlər atıblar.
 - 106 sayılı Tovuz-Qazax-Ağstafa seçki dairəsinin 5 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Şəmsi Sadıqovun məlumatına görə, Firuzə Sadıqova seçki qutusuna topa bülletenlər atıb.

- 108 sayılı Ağstafa seçki dairəsinin 9 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Asəf Cəlilovun verdiyi məlumata görə, MnSK sədri Şakir Abbasov seçki qutusuna topa bülleten atıb.
- 123 Kəlbəcər seçki dairəsinin 45 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Bayramov Elçinin məlumatına görə, MnSK sədri Elbrus Mirzəliyev və MnSK katibi Vahid Çıraqov seçki qutusuna topa bülletenlər atıb.
- 124 sayılı Şuşa-Fizuli-Xocalı-Xocavənd seçki dairəsinin 4 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Rəşad Babayevin məlumatına görə, MnSK üzvü Xəyyam Əsədov və müşahidəçilər - Yegənə Ağalarova ilə Ramilə Məmmədova seçki qutularına topa bülletenlər atıblar.
- 125 sayılı Zəngilan-Qubadlı seçki dairəsinin 24 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Xalidə Əhmədovanın məlumatına görə, MnSK katibi Rahilə Xudaquliyeva və MnSK üzvü Mehdi Kərimov seçki qutusuna topa bülletenlər atıblar.
- 25 sayılı Nizami ikinci seçki dairəsinin 28 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş İmran Əliyevin məlumatına görə, 10 MG 394 Mercedes markalı avtomobil vasitəsilə seçicilər məntəqələrə gətirilib.
- 121 sayılı Laçın seçki dairəsinin 16 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Qurbanov Turalın məlumatına görə, 10 UK 683 nömrəli OTOYOL markalı avtobusla seçicilərin məntəqəyə gətirilməsini təşkil edilib.
- 37 sayılı Nizami birinci seçki dairəsinin 5 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Məhəbbət Həsənovanın verdiyi məlumata görə, seçicilər - Mehparə Qasımova və Səbuhi Məmmədov səsvermədə 2 dəfə iştirak ediblər.
- 84 sayılı Fuzuli seçki dairəsinin 68 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Rəcəb Haqverdiyevin verdiyi məlumata görə, seçici Ələddin Əbilov səsvermədə 2 dəfə iştirak edib.
- 90 sayılı Ağdaş seçki dairəsinin 30 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Şahsən Süleymanovun verdiyi məlumata görə, seçici Ramiq Rəsulov bir neçə dəfə səs verib.
- 102 sayılı Samux-Şəmkir seçki dairəsinin 8 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Cabir Allahverdiyevin verdiyi məlumata görə, seçici İlham Heydərov bir neçə dəfə səsvermədə iştirak edib.
- 105 sayılı Tovuz seçki dairəsinin 24 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Elsevər Əsədovun verdiyi məlumata görə seçici Kənan Hüseynov həm özünün, həm də atasının əvəzinə səs verib.
- 100 sayılı Şəmkir-Daşkəsən seçki dairəsinin 23 sayılı məntəqəsində müşahidəçi olmuş Məşədi Əhmədovun məlumatına görə, MnSK sədri Solmaz Məmmədova seçicilərə bülleten verərkən onları referendum aktının lehinə səs verməyə çağırıb.
- 106 sayılı Tovuz-Qazax-Ağstafa seçki dairəsinin 5 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Şəmsi Sadıqovun məlumatına görə, İlkin Həsənov adlı şəxs dəfələrlə seçki məntəqəsinə gələrək, seçiciləri referendum aktının lehinə səs verməyə təhrik edib.
- 103 sayılı Gədəbəy seçki dairəsinin 5 sayılı seçki məntəqəsində müşahidəçi olmuş Sərxan Musayevin verdiyi məlumata görə, MnSK üzvü Namiq Məmmədov seçicilərin barmaqlarını yoxlamadan səsverməyə buraxıb.

IX. RƏSMİ NƏTİCƏLƏR VƏ REFERENDUMDAN SONRA VƏZİYYƏT

a) Rəsmi nəticələr

MSK-nın 30 mart 2009-cu ildə keçirilən iclasında “2009-cu il 18 mart ümumxalq səsverməsinə - referendumuna yekun vurulması və yekunların elan edilməsi barədə” 19/86 sayılı qərar qəbul edilib. Bu qərarla bildirilir ki, 18 mart 2009-cu ildə keçirilmiş ümumxalq səsverməsinin nəticələrinə dair MSK-nın protokolu təsdiq edilərək, referendumuna yekun vurulub. MSK bu qərarı ilə ümumxalq səsverməsinə baş tutmuş sayılaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında Referendum Aktı layihəsinin qəbul edildiyini bildirib. Referendumun ümumi yekunları haqqında MSK-nın protokoluna görə, ölkə üzrə qeydiyyatda olan 4 917 805 nəfər seçicilərin 70, 83 faizi, yəni 3 483 173 nəfər seçici referendum günü səsvermədə iştirak edib.

b) Referendumdan sonra vəziyyət

Referendumdan sonra Avropa Şurası Parlament Assambleyasının nümayəndə heyəti referendumla münasibətini bildirib. Nümayəndələr bəzi dəyişikliklərin Konstitusiyanın əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşməsinə səbəb olacağı barədə Venesiya Komissiyasının rəyini müdafiə edərək, Azərbaycan hakimiyyətini onları tam şəkildə yerinə yetirməyə dəvət ediblər.

Referendumdan sonra ölkədə fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərdən yalnız Norveçin Azərbaycandakı səfirliyi bəyanat yayıb. Bəyanatda bildirilib ki, **“Biz referendumun nəticələrini diqqətə alırıq. Prinsipcə, müntəzəm olaraq Konstitusiyanın dəyişdirilməsi zərurəti yaranır. Buna görə, dəyişikliyin demokratik proseslər çərçivəsində baş verməsi çox vacibdir. Referendum keçirilirsə, ilk növbədə mətbuat və sərbəst toplaşmaq azadlıqlarının tam təmin edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin Azərbaycanda hazırkı referendumun necə keçirildiyi narahatlıq üçün əsas verir. Bundan əlavə, Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası qeyd edib ki, eyni şəxsin iki dəfədən artıq prezident seçilməsi məhdudiyətinin ləğvi Azərbaycanın demokratiyanın möhkəmləndirilməsi yolunda atdığı addım hesab oluna bilməz.”**

Referendumdan sonra “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qruplarında birləşmiş müxalifət partiyaları bəyanat yayaraq, referendumda seçicilərin 15 faizinin iştirak etdiyini və bununla da referendumu baş tutmadığını elan ediblər. Müxalifət həmçinin bəyan edib ki, referendum günü qanunun tələbləri pozularaq, seçki qutularına topa bülletenlər atılıb və səsvermə prosesinə kənar müdaxilələr baş verib.

c) Referendumdan sonra şikayətlər

Referendumdan sonra “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşviqat qrupunun səlahiyyətli nümayəndəsi Həsən Kərimov və “Respublikaçılar” təşviqat qrupunun səlahiyyətli nümayəndəsi Tofiq Yaqublunun birgə hazırladığı 2 şikayətə baxılıb. Bu şikayətlərdə tərəflər MSK-ya referendum günü müşahidə oluna qanun pozuntularından ibarət aktları da əlavə ediblər. Şikayətlər araşdırıldıqdan sonra bəzi aktlar aidiyyəti üzrə dairə seçki komissiyalarına göndərilib. Ancaq MSK-nın səlahiyyətləri çərçivəsində araşdırılmalı olan aktlar üzrə təşviqat qruplarının müraciətləri əsassız olduğundan təmin edilməyib. MSK həmçinin bəzi aktların həqiqiliyinin şübhə doğurması və saxta olmasının ehtimal edildiyini bildirərək, Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilməsi barədə qərar qəbul edib.

MSK-nın referendum barədə yekun protokolu elan olunduqdan sonra isə referendumun nəticələri ilə razılaşmayan “Respublikaçılar” və “Qarabağ və Respublika uğrunda hərəkət” təşəbbüs qrupunun nümayəndələri MSK-nın yekun qərarından Bakı Apelyasiya Məhkəməsinə şikayət ediblər. Bakı Apelyasiya Məhkəməsi 6 aprel 2009-cu ildə məhkəmə baxışı keçirərək, təşəbbüs qruplarının nümayəndələrinin MSK-nın referendumla bağlı yekun qərarından verdiyi apellyasiya şikayətini təmin etməyib. Təşəbbüs qruplarının nümayəndələri məhkəmənin qərarını ədalətsiz və qeyri-obyektiv hesab ediblər. Onlar bildiriblər ki, məhkəmə qərar verən zaman iş üzrə şahidləri işə cəlb etməyib, faktları dəqiq araşdırmayıb.

Referendumdan sonra SMDT ilə əməkdaşlıq etmiş müşahidəçilər 24 saylı Nizami birinci, 25 saylı saylı Nizami ikinci, 26 saylı Nizami üçüncü, 37 saylı Nizami birinci (Gəncə), 56 saylı Xaçmaz şəhər, 121 saylı Laçın, 124 saylı Şuşa-Füzuli-Xocalı-Xocavənd seçki dairələri üzrə baş vermiş qanun pozuntularına dair şikayətlə müvafiq DSK-ra, həmçinin MSK-ya müraciət ediblər. Ancaq bu şikayətlərin heç biri araşdırılmayıb. Qeyd edək ki, Seçki Məcəlləsinə görə³⁰ referendumdan sonra şikayətlərin verilməsi üçün 3 gün müddət müəyyənləşdirilib. Həmin müddətin Azərbaycanda bayram günlərini (19, 20, 21 mart) əhatə etdiyini nəzərə alsaq, əksər DSK-ın fəaliyyət göstərmədikləri məlum olub. Bu hal isə seçki hüquqları pozulan seçicilərin müvafiq komissiyalara pozulmuş hüquqlarının bərpası ilə əlaqədar müraciət etmək imkanlarını məhdudlaşdırıb. Bayram günlərindən sonra müvafiq komissiyalara seçki hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar müraciət edən şəxslərə şikayətlərin verilməsi üçün qanuni müddətin başa çatdığı bildirilib.

24 aprel 2009-cu ildə 108 saylı Ağstafa seçki komissiyasının Ümid Partiyasından olan üzvü Şəmşad Nağıyev Gəncə Apelyasiya Məhkəməsinin qərarı ilə Dairə Seçki Komissiyası üzvlüyündən xaric edilib. Buna səbəb kimi isə onun DSK-nın iclaslarında iştirak etməməsi və davamiyyətinin zəif

³⁰ Seçki Məcəlləsinin 112.1-ci maddəsi

olması göstərilib. Qeyd edək ki, Gəncə Apelyasiya Məhkəməsi Ş.Nağıyev barədə qərarı müvafiq 108 sayılı DSK-nın tərtib etdiyi akt əsasında qəbul edib və bu aktı təsdiq edib. Ancaq Ş.Nağıyev SMDT-yə bildirib ki, onun DSK üzvlüyündən xaric edilməsi referendumun nəticələrinə dair həmin DSK-nın yekun protokolunu imzalamaması ilə bağlıdır.

Qeyd edək ki, 108 sayılı Ağstafa DSK Ş. Nağıyevin həyat yoldaşı Mətanət Əzizovanı üzvü olduğu 10 sayılı Məntəqə Seçki Komissiyasının üzvlüyündən xaric edib. DSK M.Əzizova ilə bağlı qərarını Seçki Məcəlləsinin³¹ tələbinə əsasən onun müvafiq seçki dairəsinin ərazisində daimi yaşamadığı üçün qəbul etdiyini bildirib.

d) Siyasi vəziyyət

18 mart 2009-cu ildə keçirilmiş referendum son illər keçirilmiş seçkilərdən (15 oktyabr 2003-cü il, 6 noyabr 2005-ci il və 15 oktyabr 2008-ci il) sonra yaranmış siyasi böhranın daha da dərinləşməsinə rəvac verdi. Referendum ölkədə dövlət-vətəndaş dialoqunun yaranması ilə müşayiət olunmadı və referendum aktına ictimai ehtiyaclar aydın izah edilmədi. Nəticədə ölkədəki siyasi proseslərin əsas iştirakçılar olan siyasi qüvvələrlə iqtidar arasında münasibətlər daha da gərginləşdi.

Referenduma çıxarılan məsələlər sırasında daha çox müzakirə olunan *“bir şəxsin iki dəfədən artıq prezidentliyini məhdudlaşdırın”* müddəanın ləğvini nəzərdə tutan məsələ oldu. Bu müddəanın referendum vasitəsilə ləğvi hazırda ikinci prezidentlik müddətini həyata keçirən İlham Əliyevin növbəti dəfə prezident seçkisinə qatılması üçün hüquqi məhdudluğu aradan qaldırdı. Bununla da ölkədəki siyasi qüvvələrin hakim siyasi partiya və onun lideri ətrafında təmərküzləşməsi üçün hüquqi-siyasi şərait yarandı. Referendum həmçinin ölkədə hakim siyasi çoxluğun mövqelərinin daha da möhkəmlənməsi ilə nəticələndi.

X. NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSIYYƏLƏR

SMDT 18 mart 2009-cu il Referendumunun monitorinqinin nəticələrini ümumiləşdirərək, aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavə və dəyişikliklər barədə Referendum Aktı bu sənədə dair ictimai zərurət öyrənilmədən, Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının Rəyi nəzərə alınmadan ölkə parlamentində qəbul edilib və ümumxalq səsverməsinə təqdim edilib;
- Referendum ərəfəsində ATƏT DTİHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının seçki qanunvericiliyinə dair təkliflərinin nəzərə alınması yönündə tədbirlər həyata keçirilməyib.
- Referendum müddətində seçki komissiyaları öz fəaliyyətini texniki cəhətdən qanunauyğun qaydada və müddətdə həyata keçirib. Seçki komissiyaları xüsusən seçicilərə seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi üçün müvafiq şəraiti təmin ediblər. Bu sahədə MSK-nın “Seçkilər” İnformasiya Mərkəzinin fəaliyyəti də ciddi uğur sayıla bilər. Ancaq seçki komissiyaları referendum ərəfəsində baş vermiş ciddi qanun pozuntularına adekvat reaksiya verməyiblər.
- Ölkədə referendumqabağı siyasi mühit azad və demokratik qaydada referendumun keçirilməsi üçün normal şəraiti təmin etməyib. Referendum ərəfəsində sərbəst toplaşmaq azadlığı, siyasi fəaliyyət imkanları və söz və mətbuat azadlığına təminat verən islahatlar baş verməyib.
- Referendumqabağı təşviqat kampaniyası dövründə ölkə vətəndaşlarının müfəssəl və ətraflı məlumatlandırılması üçün geniş ictimai-siyasi müzakirələr keçirilməyib.
- Referendum üzrə təşəbbüs qruplarının yaradılması və qeydiyyatı prosesində müxalif siyasi partiyaların yaratdıqları təşəbbüs qruplarının imzatoqlama fəaliyyətinə müdaxilələr və təzyiqlər baş verib. Təzyiqlər həm təşəbbüs qruplarının imza toplamaqla məşğul olan fəalları, həm də həmin təşəbbüs qruplarına imza verən seçicilərə münasibətdə qeydə alınıb.

³¹ Seçki Məcəlləsi 36.2-ci maddəsi

- Referendumqabağı təşviqat kampaniyasında kampaniyanın həyata keçirilməsi zamanı qarşı duran tərəflər arasında bərabərlik prinsiplərinə zərər vuran ciddi qanun pozuntularına yol verilib. Referendumun əleyhinə təşviqatla məşğul olan referendum üzrə təşviqat qruplarının səlahiyyətli nümayəndələrinə qarşı təzyiqlər olub və onların təşviqat materialları məhv edilib.
- Referendum günü əvvəlki seçkilərdə müşahidə olunmuş hüquq pozuntuları – seçki prosesinə kənar müdaxilələr, bir şəxsin başqalarının əvəzinə səsverməsi, seçicilərin referendumun lehinə səs verməyə təhrik edilməsi, seçki qutularına topa bülletenlərin atılması, səsvermənin nəticələrinin dəyişdirilməsi halları qeydə alınıb;
- seçki komissiyalarının referendum günü seçici fəallığı barədə məlumatlar ciddi şübhə doğurub və bəzi seçki məntəqələrində seçici fəallığı ya süni olaraq şişirdilib, ya da qanunsuz yollarla yaradılıb;
- Referendum günü bəzi seçki məntəqələrində səsvermənin yekunlarına dair protokollar MSK-nın rəsmi yaydığı məlumatlarla uyğun gəlməyib, həmçinin referendum günü bəzi seçki məntəqələrində səsvermənin nəticələrinə dair yekun protokolların müşahidəçilər verilməsi və seçki məntəqələrində yerləşdirilməsi qaydalarına da əməl edilməyib.
- Referendum gündən sonrakı mərhələdə seçkilərin nəticələrinə dair MSK və məhkəmələrə daxil olan şikayətlərin araşdırılması obyektiv və ətraflı şəkildə aparılmayıb.

SMDT 18 mart 2009-cu il Referendumunun monitorinqinin nəticələrini ümumiləşdirilməsi üzrə aşağıdakı Yekun Rəyə gəlir:

- 18 mart 2009-cu ildə keçirilmiş Referendum Aktı ictimaiyyətin rəyi nəzərə alınmadan qəbul olunmuş, Referenduma çıxarılan məsələlər üzrə ictimai ehtiyaclar öyrənilməmiş və referendumda çıxarılan maddələr barədə seçicilərin ətraflı məlumatlandırılması baş verməmişdir.
- 18 mart 2009-cu il referendumun bütün mərhələləri üzrə ciddi qanun pozuntuları baş verib və bu proses azad, ədalətli və demokratik hesab edilə bilməz. Referendumun elan edilməsi, təşkili və keçirilməsi üzrə aparılmış müşahidənin nəticələri göstərir ki, referendum Azərbaycan xalqının həqiqi iradəsini ifadə etməyib.

SMDT 18 mart 2009-cu il Referendumunun nəticələrinə əsasən aşağıdakıların həyata keçirilməsi təklif edir:

- Referendum zamanı qeydə alınmış qanun pozuntularının aradan qaldırılması, habelə seçki təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi üçün əsaslı tədbirlər həyata keçirilməlidir;
- Mövcud siyasi hakimiyyət dövlət-vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı inam yaratmaq yönündə səylər göstərməli, cəmiyyətdə müşahidə olunan siyasi gərginliyin qarşısının alınması üçün siyasi tərəflər arasında etimad yaradan tədbirlər həyata keçirilməli, ölkədəki siyasi institutlarının dövlətin idarə olunması prosesində sərbəst iştirakına şərait yaratmalıdır;
- Seçki hüquqlarını pozan bütün şəxslər, xüsusən də yerli icra strukturlarının nümayəndələri məsuliyyətə cəlb edilməli və cəzalandırılmalıdır;
- Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi və demokratikləşdirilməsi istiqamətində yerli və beynəlxalq təşkilatların hüquqi təşəbbüslərinin dəstəklənməsi yönündə addımlar atılmalıdır;

- Seçki komissiyalarının tərkibi əsas siyasi qüvvələrin bərabər təmsilçiliyi əsasında yenidən təşkil edilməlidir;
- Referendumun nəticələrinin qiymətləndirilməsi, habelə Seçki Məcəlləsi və digər normativ aktlarda olan çatışmazlıqlar, xüsusən də seçki hüquqlarının pozulmasına görə şikayətlərin verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi üzrə ictimai müzakirələr təşkil edilməlidir.

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi İdarə Heyəti

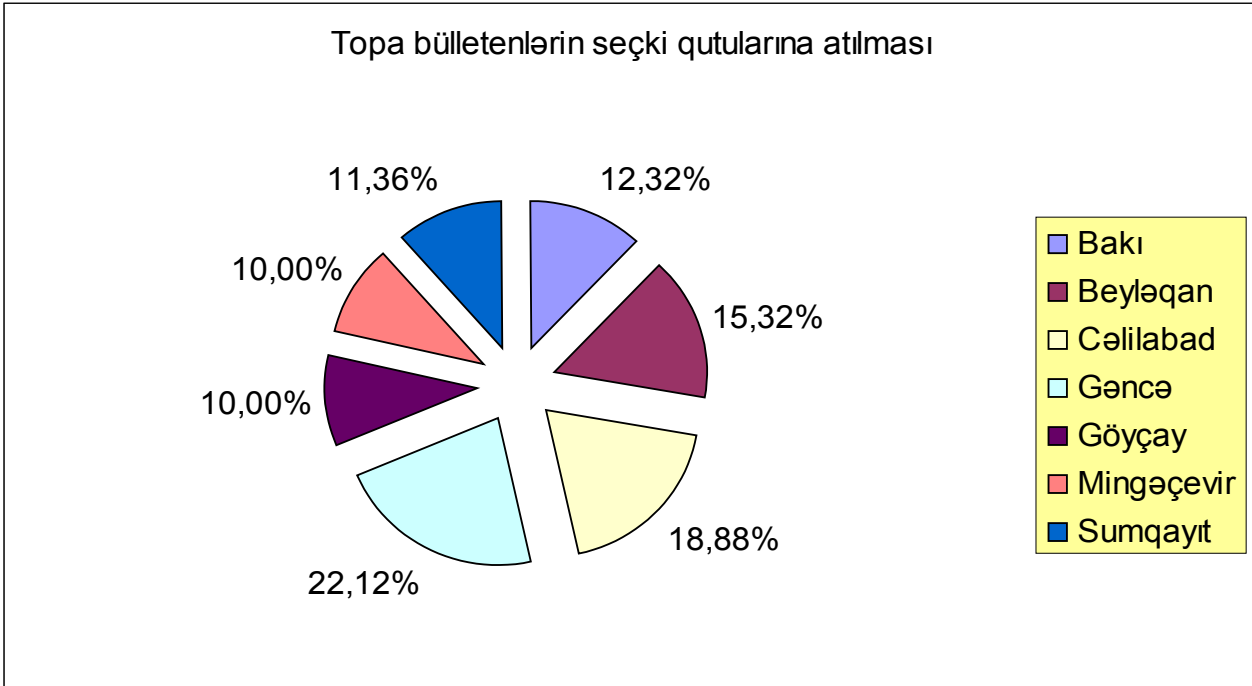
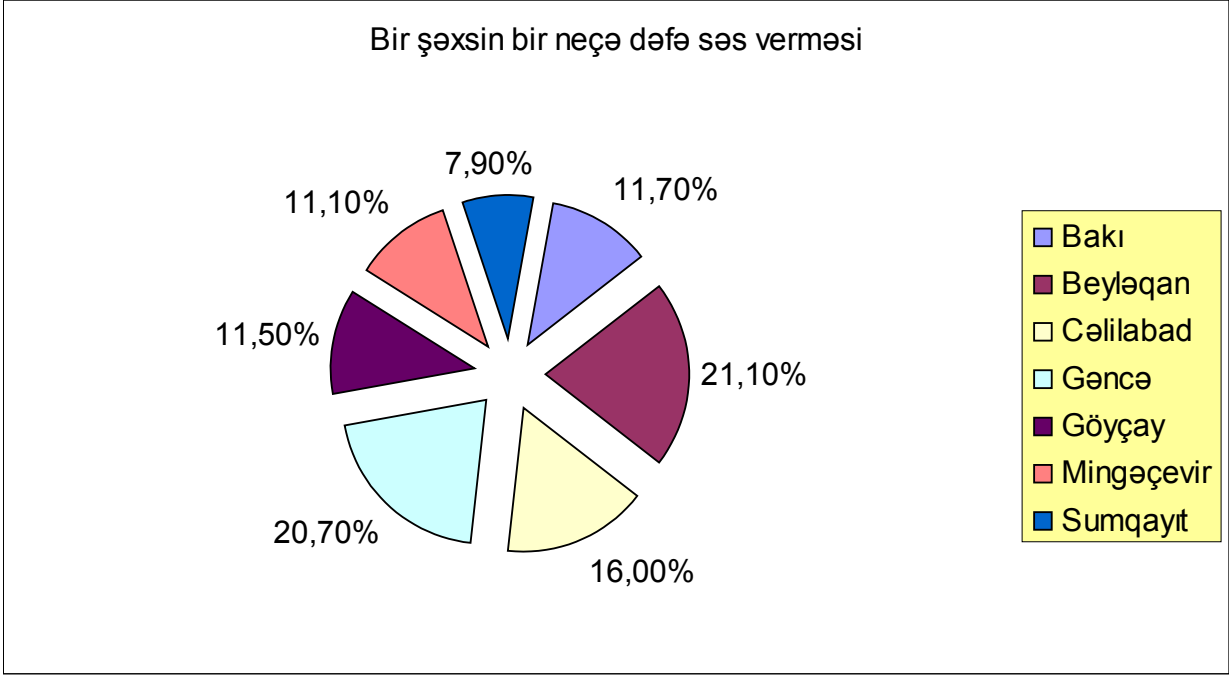
**Bölgə müşahidə zonaları və onlara daxil olan seçki dairələrinin
SİYAHISI**

Sıra sayı	Bölgə müşahidə zonası	Seçki Dairələrinin sıra sayı
1	Bakı	8 – 36 sayılı seçki dairələri
		118 sayılı Ağdam şəhər seçki dairəsi
		120 sayılı Cəbrayıl-Qubadlı seçki dairəsi
		121 sayılı Laçın seçki dairəsi
		124 sayılı Şuşa-Füzuli-Xocalı-Xocavənd seçki dairəsi
		125 sayılı Zəngilan –Qubadlı seçki dairəsi
2	Gəncə	37 – 40 sayılı seçki dairələri
		96 – 108 sayılı seçki dairələri
		121 sayılı Laçın seçki dairəsi
		122 sayılı Xankəndi seçki dairəsi
		123 sayılı Kəlbəcər seçki dairəsi
		124 sayılı Şuşa-Füzuli-Xocalı-Xocavənd seçki dairəsi
3	Sumqayıt	41 – 45 sayılı seçki dairələri
		50 sayılı Qobustan –Xızı –Quba
		51 – 56 sayılı seçki dairələri -Xaçmaz
		84 sayılı Füzuli seçki dairəsi
		121 sayılı Laçın seçki dairəsi
		123 sayılı Kəlbəcər seçki dairəsi
4	Mingəcevir	125 sayılı Zəngilan –Qubadlı seçki dairəsi
		47 – 49 sayılı seçki dairələri
		93 – 95 sayılı seçki dairələri
		97 sayılı Goranboy-Ağdam-Tərtər
		109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117 sayılı seçki dairələri-Şəki
		118 sayılı Ağdam şəhər seçki dairəsi
5	Beyləqan	119 sayılı Ağdam kənd seçki dairəsi
		121 sayılı Laçın seçki dairəsi
		123 sayılı Kəlbəcər seçki dairəsi
		79 – 82 sayılı seçki dairələri
		83 sayılı Ağcabədi-Ağdam seçki dairəsi
		84 sayılı Füzuli seçki dairəsi
6	Göyçay	46 sayılı Şirvan seçki dairəsi
		57 – 60, 62-65 sayılı seçki dairələri
		121 sayılı Laçın seçki dairəsi
		124 sayılı Şuşa-Füzuli-Xocalı-Xocavənd seçki dairəsi
		85 – 92 sayılı seçki dairələri
		120 sayılı Cəbrayıl-Qubadlı seçki dairəsi
7	Cəlilabad	121 sayılı Laçın seçki dairəsi
		66-78 sayılı seçki dairələri
		61 sayılı seçki dairəsi-Şirvan
		120 sayılı Cəbrayıl-Qubadlı seçki dairəsi

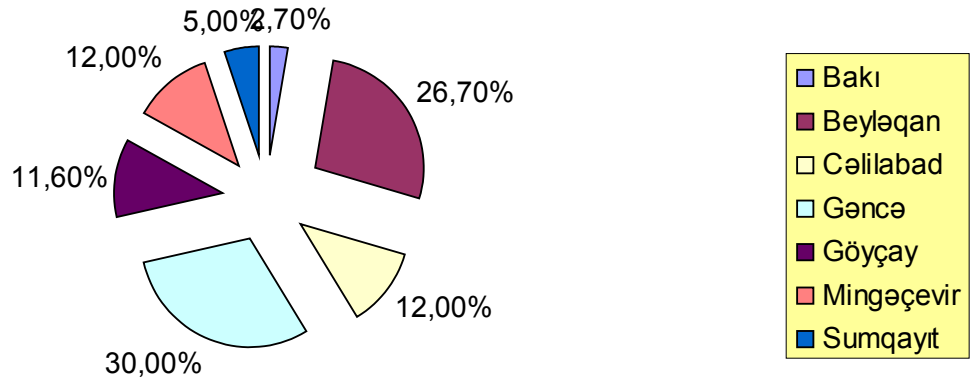
Qeyd: Məcburi köçkün olan seçicilərin qeydiyyatda olduqları seçki dairələrinə daxil olan seçki məntəqələri 6 müşahidə zonası arasında bölünüb.

2 sayılı Əlavə

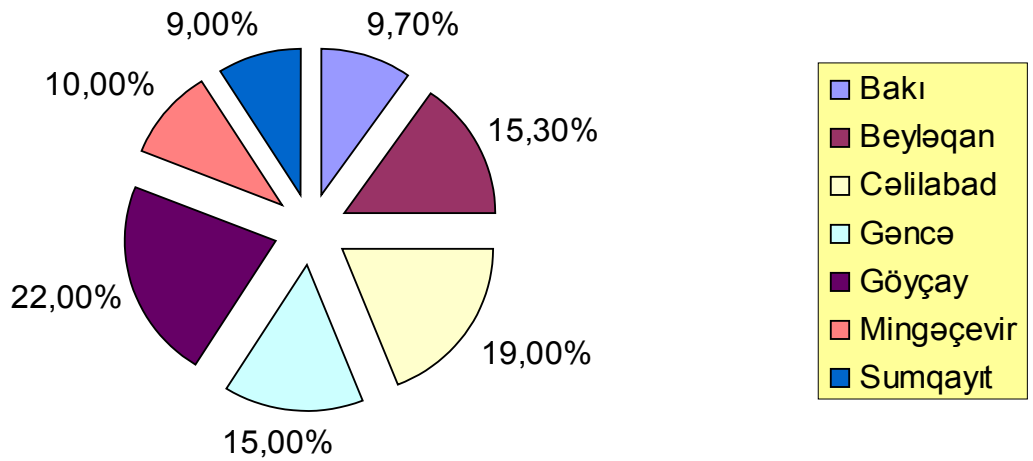
**Səsvermə prosesi üzrə qanun pozuntularının Bölgə Müşahidə Zonaları üzrə
TƏSNİFATI**

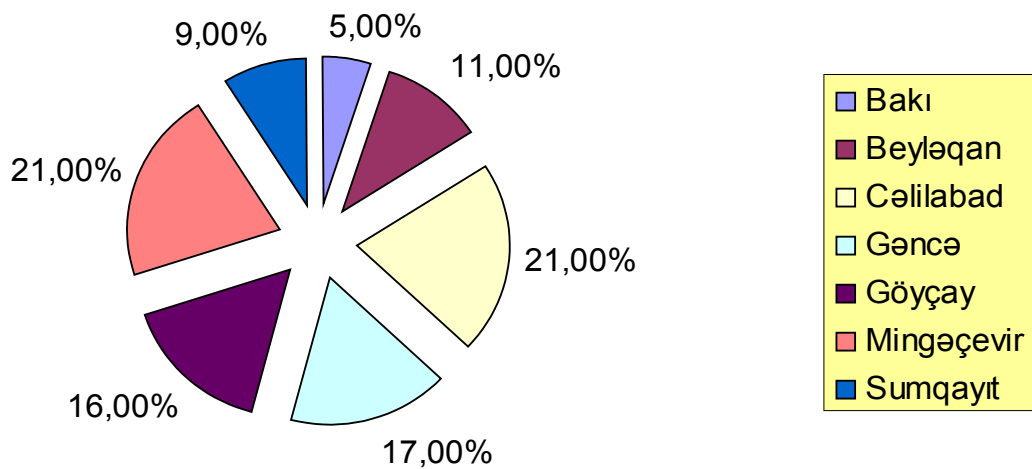
Seçicilərin referendumına çıxarılan maddənin lehinə səs verməyə təhrik edilməsi

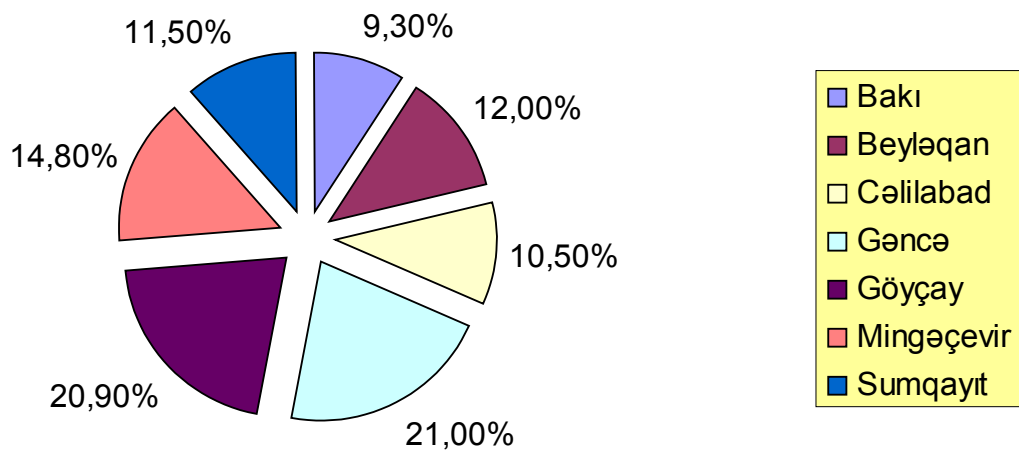
Seçicilərin barmaqları yoxlanmadan səs verməyə buraxılması

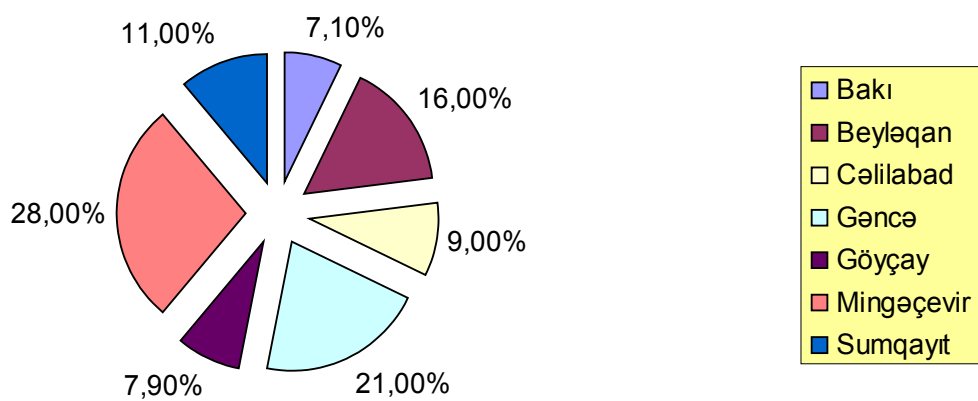
Seçicilərin barmaqları işarələnmədən səs verməyə buraxılması

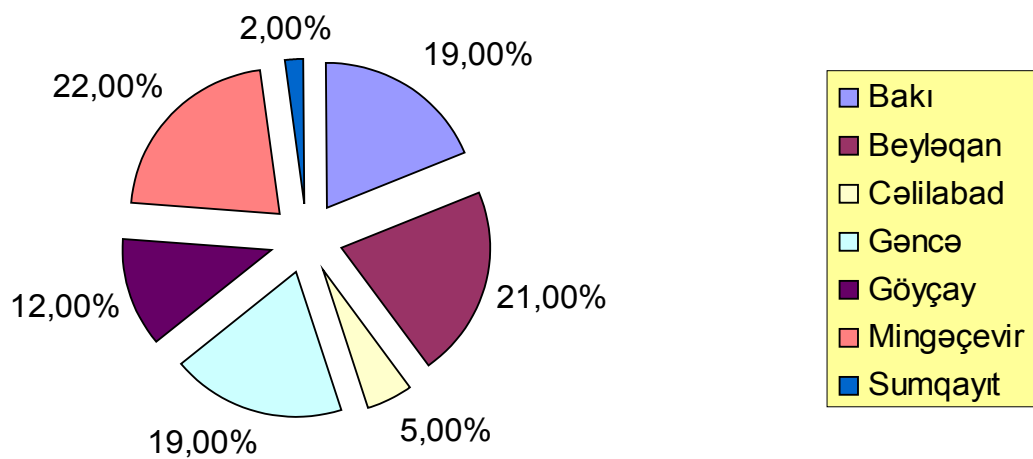
Adı seçicilər siyahısında olmayan seçicilərin səs verməyə buraxılması

Protokolun surətinin məntəqənin qarşısında asılmaması

Protokolun surətinin müşahidəçilərə verilməməsi

XII. ƏLAQƏ

Ünvan: Azərbaycan, Bakı, AZ 1007, Vaqif prospekti 3/156
Faks: (994 12) 596 22 94;
Tel: (994 12) 596 22 94;
E-poçt: emc.az2001@gmail.com or aspyo@yahoo.com